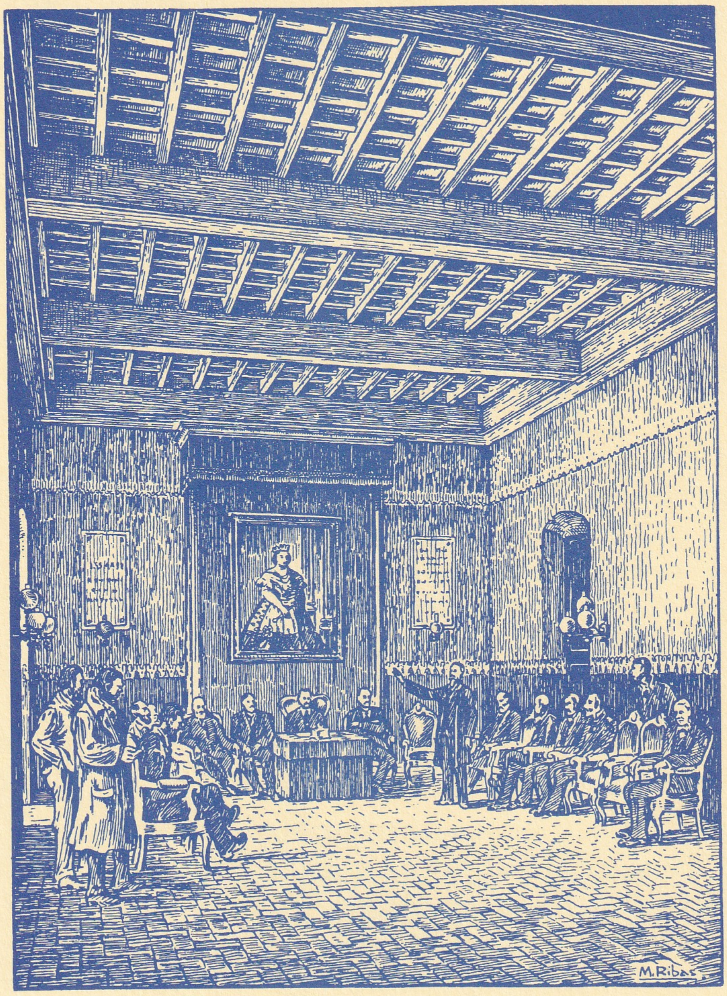

ESTUDIS

ALEXANDRA CAPDEVILA MUNTADAS
L'habitatge dels artesans maresmencs al segle XVII*:*
Lloc de treball versus *espai familiar*

ANTONI MARTÍ i COLL
La col·lecció d'autògrafs de Melcior de Palau

MANUEL CUSACHS i CORREDÓ
El tramvia, ara fa setanta-cinc anys (1928-1965)

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/77

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2003

FULLS/77

del Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró, octubre 2003

TAULA

● **EDITORIALS** 1

● **ACTUALITAT** 3

● **ESTUDIS**

L'HABITATGE DELS ARTESANS MARESMENCS AL SEGLE XVII: LLOC DE TREBALL *VERSUS* ESPAI FAMILIAR
Alexandra Capdevila Muntadas 7

LA COL·LECCIÓ D'AUTÒGRAFS DE MELCIOR DE PALAU
Antoni Martí i Coll 13

EL TRAMVIA, ARA FA SETANTA-CINC ANYS (1928-1965)
Manuel Cusachs i Corredó 34

● **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 40

Portada: El Saló de Sessions de la Casa de la Ciutat de Mataró, tal com era a mitjan segle XIX.
Dibuix de Marià Ribas.
Extret de *Mataró*, periòdic comarcal, núm. 1.837, 8 febrer 1963.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Ajuntament de Mataró
Patronat Municipal de Cultura

Generalitat de Catalunya
Direcció General de Promoció Cultural
Promoció de la Premsa

EDITORIALS

EL DOSSIER DEL PATRONAT DE CULTURA

Encarregat pel Patronat Municipal de Cultura i redactat per tècnics de la Diputació de Barcelona a partir d'entrevistes i, o, la col·laboració d'una trentena llarga de persones, aquest dossier havia d'estudiar i resumir l'activitat cultural de la ciutat i definir la seva problemàtica per poder establir nous criteris d'actuació per tal de fer arribar la cultura –i els productes culturals– a la totalitat dels mataronins.

Rebut a mitjan aquest mes d'octubre, a punt de tancar l'edició d'aquests *FULLS*, la seva lectura ens ha omplert de perplexitat. Tot i que entenem que en alguns punts el seu contingut és correcte, pensem que, considerat globalment, no respon, ni de bon tros, a la realitat.

I algunes de les omissions observades el fan totalment i absolutament qüestionable i queda només com un estudi de tràmit.

Que el conjunt de Santa Maria, Bé Cultural d'Interès Nacional, és la peça principal del patrimoni cultural mataroní, és una veritat objectiva. Doncs bé, no figura en la relació d'elements culturals de la ciutat. I podríem continuar...

Tampoc no hi figura, ni és esmentat en cap moment, el nostre Museu Arxiu, que gestiona i difon el patrimoni cultural de Santa Maria, museu inscrit al Registre de Museus de Catalunya, arxiu consolidat que conserva una part important de la memòria històrica de la ciutat, i alhora centre d'estudis que l'analitza i la difon a partir de les seves activitats i les seves publicacions. Aquestes tampoc no són contemplades en el resum del dossier, tot i que anualment el Museu Arxiu subscriu conveni de col·laboració amb el Patronat Municipal de Cultura.

En el fons i en la forma del dossier, cal dir-ho, tot i que lamenta que, avui, les activitats culturals de

la societat civil han gairebé desaparegut, resumeix només la cultural oficial i oficialista de la ciutat, en la línia de les actuacions culturals de la Diputació de Barcelona, que ignoren i no donen cap mena de suport a les activitats sorgides de la pròpia societat civil, qualificades com a privades, en contraposició de les activitats promocionades per la cultura oficial contemplades com a públiques.

I en aquest sentit, el nostre Museu Arxiu, que és una institució cultural sense finalitat de lucre, independent, gestionada per un grup de professionals benèvols, al servei de la societat mataronina, és una societat privada. I això explica moltes coses.

LES OBRES DE REFORMA DE LA CASA DE LA CIUTAT

La passada diada de sant Jordi s'inauguraren les obres de reforma de la Casa de la Ciutat, consistents en la remodelació total de la planta primer pis, incloent el Saló de Sessions o Saló de Plens.

Pensem que les obres efectuades han estat molt desafortunades, com també ho ha manifestat la pràctica totalitat de l'opinió pública.

En primer lloc, perquè considerem que, si bé era necessari d'actualitzar l'espai del Saló de Sessions, no calia destruir la decoració antiga, feta pel mataroní Joan Pla durant els anys quaranta del passat segle que, al marge de la seva categoria –sens dubte en tenen molt menys els nous elements incorporats–, era imatge de la ciutat i testimoni de tota una època.

En segon lloc, perquè la supressió de l'antiga decoració deixa sense marc, sense memòria històrica, sense referència d'espai, molts dels actes celebrats en el recinte, especialment els de la transició. I també perquè ja no tindran cap sentit molts dels episodis que el recinte resumia, com, per exemple, que una part dels paviments de marbre rosa procedia de la capella del Roser de Santa Maria i que hi havia estat col·locat durant la Guerra Civil.

També pensem que han estat desafortunades les obres de remodelació del pati de llums central de l'edifici. Tan senzill com hauria estat de retornar-li la forma introduïda per l'arquitecte Miquel Garriga, destruïda durant els anys mil nou-cents seixanta.

No fa gaire temps, en aquestes mateixes planes, lamentàvem la introducció d'un nou disseny de l'escut municipal. Avui lamentem les obres fetes a la Casa de la Ciutat. L'Ajuntament hauria de tenir més cura de les qüestions d'imatge i de defensar, molt més del que ho fa, el patrimoni cultural i el patrimoni arquitectònic mataroní. Perquè la imatge de la ciutat i el seu patrimoni cultural pertany a tots els mataronins.

PIERRE VILAR, LA SENZILLESA D'UN MESTRE

Els amics del Museu Arxiu de Santa Maria em demanen una petita col·laboració amb motiu de l'homenatge, sincer, senzill, que volen dedicar al doctor Pierre Vilar, l'extraordinari home de lletres, historiador com pocs, mestre de mestres... que va morir aquest estiu.

M'ho han demanat perquè saben que vaig ser un privilegiat –ara fa gairebé trenta anys– que, fruit de la meva estada a París, vaig poder tenir com a professor l'honorable Pierre Vilar.

Doctors té el món dels investigadors de la Història per poder fer una lloança de la figura de Vilar. Per això, en el meu modest article, voldria només recordar una petita anècdota relacionada amb el curs que ell impartia a l'École d'Hautes Etudes, una dependència postuniversitària, precedent del que ara en diríem cursos de postgrau, o, si es vol, màsters de diferents disciplines.

Necessitava jo, de forma urgent, l'acreditació dels meus estudis per poder justificar la meva estada a París. Era com una mena de «permís de residència», similar al que ara es demana als immigrants nouvinguts, per poder residir a casa nostra, quan han sortit del seu país a la recerca d'un món millor. Si m'ho deixeu dir ben clar, jo també el recercava; volia conèixer més de prop el que era una universitat amb cara i ulls, desprès d'haver passat cinc anys de no pas massa bon record a la Universitat de Barcelona. Ja sabeu: Eren els darrers temps d'un règim decadent i feixuc que tenia llavors altres objectius més urgents que no pas renovar o millorar per dins uns estudis universitaris. Era un règim dictatorial que vetllava només per la seva supervivència, fos com fos, i a costa de tot.

I vaig trobar, a França, una Universitat que no era pas extraordinàriament millor! Moltes explicacions podrien argumentar el que estic dient, tot i que no és aquest l'objecte del meu article.

Però com acostuma a succeir sovint, al costat d'uns muntatges espectaculars que no acaben plenament de reeixir, et trobes a la vida amb unes persones que passen pel damunt de tot i que estan disposades a ajudar-te, encara que només sigui, d'entrada, per complir les típiques diligències administratives de rigor però que eren realment importants per a mi en aquells moments.

«Vous pouvez parler avec Mr. Vilar, aujourd'hui» em va dir la senyora Levin –recordo perfectament el seu nom– que era la secretària de l'eminent Pierre Vilar. Però resulta que aquella tarda, en Pierre Vilar no va venir a l'escola. De fet, la senyora Levin havia tingut una petita confusió, que va voler compensar fent una trucada al domicili de Pierre Vilar, explicant-li quin era el tràmit que jo li sol·licitava i la urgència que tenia per resoldre el cas.

Jo no sé si perquè venia de Barcelona, o perquè li vaig fer pena amb el meu francès «a la mataronina», que em delatava, o perquè... el senyor Pierre Vilar era una persona admirable... ja em tens agafant el metro i traslladant-me des dels jardins de Luxembourg fins a la plaça de la République, a prop del Quai de la Repée, que era el lloc on vivia Vilar.

La sorpresa fou majúscula. Amb un català correctíssim, el senyor Pierre Vilar em va obrir la porta, em va convidar a prendre cafè conjuntament amb la seva muller, em va parlar de Barcelona, de Catalunya, de Mataró... I, a més, lògicament, em va signar el document que jo necessitava com el pa que es menja.

Vaig passar amb ell una mitja horeta, que va ser per a mi una plena delícia. Jo em sentia com una formiga al costat del gegant, mitificat amb raó, que tenia al meu davant. Aquell historiador de cap a peus que, per art d'encantament, s'havia personificat davant dels meus ulls en un home senzill, obert, xerraire... que s'havia dignat rebre'm a casa seva, en una tarda grisosa –com tantes altres– d'una tardor parisenca que no oblidaré mai més.

L'endemà a classe, quan Vilar explicava sàviament des de la seva anàlisi històrica els moviments que van precedir la Revolució Francesa, les causes, les motivacions... jo pensava en l'home que m'havia rebut a casa seva, sense cap mena de distància i en els més absoluts paràmetres de la senzillesa i de la humilitat.

Pierre Vilar interpel·lava, sovint, els alumnes a les seves classes. Volia sempre contrastar parers, imbuir-se de les reaccions que les seves explicacions causaven en els seus alumnes, treure suc de qualsevol situació concreta... Era complidor, puntual, discret, senzill... Però profund, rigorós, documentat, preparat...

No em va preguntar mai. Pobre de mi! No hauria sabut segurament contestar massa les seves interpel·lacions ni seguir amb la profunditat que ell requeria les anàlisis històriques que suggeria amb claredat meridiana.

O potser és que també –discret i comprensiu com era– volia evitar-me la mala estona que hauria passat havent d'expressar-me en el meu mal francès, sens dubte incomprensible per a molts dels alumnes allà presents. Vés-ho a saber...

Ara, quan Vilar ja és història, penso que ens toca a nosaltres de seguir les seves anàlisis i els seus mètodes, conscients que els homes –o els historiadors– no moren mai, mentre hi hagi qui en sigui veritable deixeble o seguidor. En aquest sentit, per la meva part, modestament, he procurat de seguir el seu model d'home estudiós i de bona persona.

Però –deixeu-m'ho dir– encara no he convidat cap alumne, a casa meva, a prendre cafè... per resoldre cap qüestió de caire legal, administratiu. Ni tampoc per preparar cap sessió o cap classe de la meva escola. Ni per parlar amb rigor i profunditat del que realment preocupa un alumne en un moment determinat, que, ben segur, és sovint quelcom que no té res a veure amb l'escola, ni amb una matèria concreta. Ho tindré present, senyor Pierre Vilar. Potser ara més que mai. El rigor professional no està pas renyit amb la qualitat humana de la persona d'un bon educador.

Ramon Salicrú i Puig

PIERRE VILAR AL MUSEU ARXIU

El dia 11 de març de 1984 Pierre Vilar visità el Museu Arxiu.

Després de visitar el conjunt dels Dolors, va deixar constància de les seves impressions al Llibre d'Honor.

Va escriure

«Jo em sento un mataroní del segle XVIII, amb tota la meva amistat per a tots els que conserven aquestes meravelles.

P. Vilar»

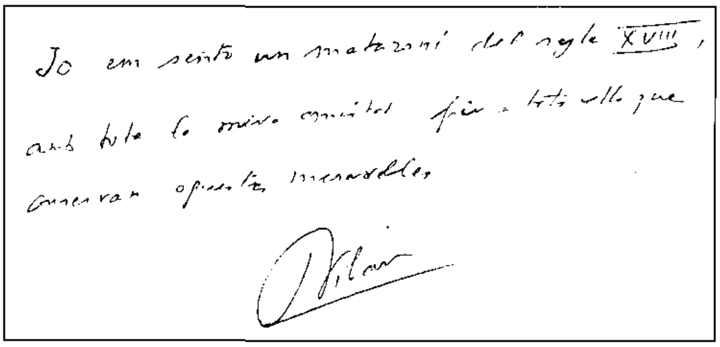

DOCUMENTACIÓ SOBRE OLORON SAINTE MARIE

De la mà de Josep Rovira i Àngels Mas, membres de l'Equip del Museu Arxiu, s'ha constituït recentment un fons que inclourà documentació sobre Oloron Sainte Marie, la ciutat romana d'Iluro del Bearn, Occitània, situada a la banda francesa del Pirineu. Inclourà publicacions, fulls turístics, fotografies i tota mena de material relacionat amb la ciutat francesa.

NOTÍCIA DE DONATIUS REBUTS

Fem constar que Jaume Julià i Arnau ha donat a l'hemeroteca del Museu Arxiu la col·lecció completa i relligada del setmanari *Iluro Sport*.

DIA INTERNACIONAL DEL MUSEU

El Dia Internacional del Museu, com és habitual, va ésser celebrat conjuntament pels dos museus mataronins, el Museu de Mataró i el Museu Arxiu de Santa Maria.

Al Museu Arxiu, el dijous dia 15 de maig hi hagué l'acte institucional, en el qual la doctora Roser Salicrú i Lluch pronuncià la conferència «Catalunya vista pels viatgers medievals».

El dissabte dia 17, jornada de portes obertes, hi hagué visita comentada a les 12 del migdia i a les 6 de la tarda. I en el marc de l'exposició *Mataró segle XX: Eleccions i governs municipals*, es presentà i exposà una joia del museu, el portapau reliquiari dels Dolors, amb pintures d'Antoni Viladomat del segle XVIII.

Roser Salicrú i Lluch pronunciant la conferència.
Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM.

Portapau reliquiari dels Dolors.
Segle XVIII. Fotografia A. Canal.

Públic assistent a la conferència. Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM.

EXPOSICIÓ
MATARÓ SEGLE XX: ELECCIONS i GOVERNS MUNICIPALS

Inaugurada el dia 26 d'abril, restà oberta fins al dia 27 de juliol.

L'exposició intentava d'explicar l'expansió, el creixement i l'evolució de Mataró durant la passada centúria a través de documents, impresos, programes, textos i propaganda electoral, especialment del darrer quart del segle, a partir del fons que el Museu Arxiu conserva, que inclou des de pressupostos municipals fins a memòries, cartells, fulls electorals, etc...

Marta Teixidó i Clavero, que té cura de la catalogació d'aquest fons, va planejar l'exposició i seleccionar els documents, i Xavier Alarcón i Campdepadrós va fer el disseny i muntatge.

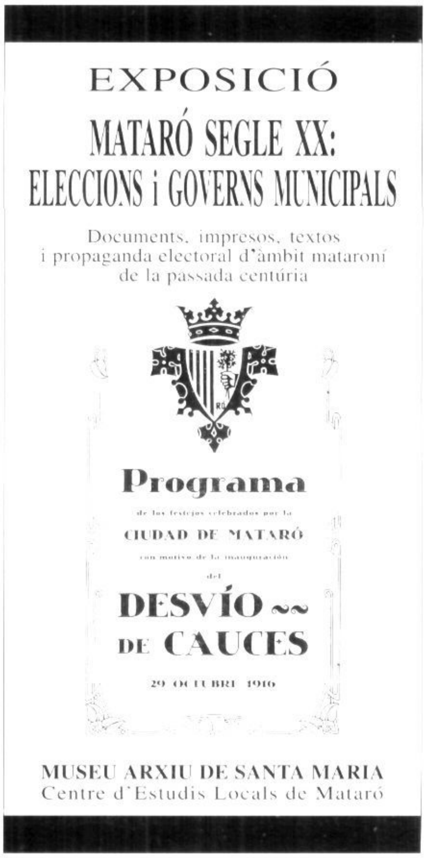

Inauguració de l'exposició. Acte presidit per l'alcalde de Mataró senyor Manuel Mas. Parlament de Marta Teixidó.
Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM.

Visió general de l'exposició.
Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM.

ESTUDIS

La tipologia de les cases del Maresme al segle XVII, amb espais d'habitatge i de treball alhora, és estudiada tot seguit per Alexandra Capdevila Muntadas, a partir de l'anàlisi de diferents inventaris *post-mortem*.

L'HABITATGE DELS ARTESANS MARESMENCS AL SEGLE XVII: LLOC DE TREBALL *VERSUS* ESPAI FAMILIAR

INTRODUCCIÓ

Durant l'Antic Règim, la frontera entre l'espai familiar i l'espai laboral no estava ben delimitada. Era freqüent que fusters, sastres i ferrers desenvolupessin el seu ofici en la mateixa unitat d'habitatge. En ocasions, els menestrals destinaven una estança de la casa a l'execució del seu treball. És en aquesta circumstància, quan localitzem les botigues i els obradors. Massa sovint, però, tota la unitat familiar esdevenia un taller. En aquest cas, els estris i altres instrumentals apareixien disseminats al llarg de les diferents estances.

A partir de les dades aportades pels diferents inventaris *post-mortem* consultats, podrem constatar aquesta dinàmica. Així mateix també podrem esbrinar, gràcies a aquesta font documental, fins a quin punt es produïa un cert intrusisme professional entre els diferents oficis. Observarem ferrers obrant de boters, però també fusters, boters, sastres i ferrers, que inverteixen part dels seus estalvis en la compra de vinyes i de barques. I finalment aprofundirem en l'estructura de l'habitatge dels artesans.

Per tal de realitzar aquest breu estudi, hem recorregut a la lectura d'una quarantena d'inventaris[1] de diferents menestrals, de les poblacions d'Arenys de Mar, Canet, Vilassar i Llavaneres al llarg de la segona meitat del segle XVII. Sabem que entre 1660 i 1700 Catalunya i, en concret, la comarca del Maresme, experimentà una reactivació econòmica que va establir les bases de l'expansió econòmica del Divuitè. La contrastada activitat econòmica de les poblacions analitzades pot esdevenir enriquidora per a l'estudi que ens proposem de realitzar. Per una banda, Llavaneres i Vilassar reprodueixen el model d'una economia bàsicament pagesa; per altra, Canet i Arenys de Mar encarnen el món dels comerciants i de la marina. D'aquesta manera, localitzarem menestrals que complementen part dels seus ingressos treballant bé com a pagesos, bé com a pescadors.

Generalment, l'inventari s'inicia amb una breu descripció de la situació geogràfica de la llar inventariada. Ens precisa a quin carrer de la vila es troba i si té hort, eixida i pou: «Primo aquella casa ab sa axida y ort darrera la qual es situada en la present vila Arenys en lo carrer de la Parera dins la qual hi ha lo següent (...)».[2] A partir d'aquí, s'inicia el recorregut per les diferents estances de la casa i conclou fent una relació de les peces de terra del difunt.

La minuciositat del document és sovint aleatòria. En ocasions, la descripció és detallada i

acurada i, en d'altres, esdevé un llistat més o menys extens dels objectes del difunt. Tot plegat dificulta l'homogeneïtzació de les dades recollides. Així mateix, no cal perdre de vista que hom realitza un inventari per causa d'una mort. D'aquesta constatació es desprenen dos fets. Per una banda, és possible que la mort sigui fruit d'una llarga malaltia, al llarg de la qual s'hauria produït un desplaçament de mobles i objectes. Fins i tot, la cambra del difunt s'hauria pogut traslladar a una cambra de la planta baixa, per poder-lo atendre millor. En definitiva, l'inventari és fruit d'un esdeveniment que capgira el funcionament normal de la casa.

I, per altra banda, el difunt seria, presumiblement, un home d'edat, que hauria deixat de treballar del seu ofici o bé que dedicaria poc temps a la seva ocupació. Per tant, tot i que puguem detectar eines i instruments, molt sovint mig atrotinats, serà difícil localitzar primeres matèries i productes en procés d'elaboració. Malgrat les dificultats i les reserves que aquesta documentació mereix, cal destacar alguns estudis que utilitzen aquesta font documental. És el cas de Jaume Codina pel Baix Llobregat,[3] Ramona Huguet per Lleida,[4] Xavier Lencina per Barcelona,[5] Belén Moreno pel Penedès[6] i Joan Giménez Blasco per Mataró,[7] entre molts d'altres.

LA LLAR MENESTRAL: ESPAI LABORAL I FAMILIAR

Els menestrals de les poblacions estudiades acostumaven a ser petits productors, que desenvolupaven el model d'habitatge casa-obrador. Esposa i fills participaven i ajudaven el cap de casa. Aquest fet contribuïa a estrènyer les relacions entre el món laboral i el familiar. Els inventaris reflecteixen les activitats sòcio-econòmiques dels habitants de la llar inventariada. Eines, llibres de comptes, així com primeres matèries i productes ja elaborats, són ressenyats minuciosament pel notari. Molts d'aquests estris s'ubiquen dins l'anomenada àrea de treball de la casa: botigues, magatzems i cellers.

La casa solia ser d'un cós o d'un cós i mig, amb una eixida i un pou al darrera.[8] L'habitatge acostumava a tenir dos pisos. A la planta baixa localitzem l'entrada, la cuina, el celler, la sala, el menjador o l'estudi, la botiga i, finalment, l'estable. A dalt, detectem les diferents cambres de dormir. Per tant, semblaria a primer cop d'ull que hi hauria una clara diferenciació entre una i altra planta. Semblantment al que succeïa a Mataró,[9] la planta baixa esdevindria un espai de treball i de reunió. Per contra, la planta de dalt acompliria la funció de lloc de repòs i de descans. Aquesta última es convertiria, d'aquesta manera, en l'indret més íntim i recòndit de l'habitatge. Amb tot, veurem com aquesta diferenciació d'espais era molt relativa.

L'entrada i la cuina són presents en més d'un 85% dels inventaris consultats. Tot i que la cuina era l'espai de cocció i de transformació dels aliments, també podia assumir la funció de menjador. Això succeïa en aquells casos en què l'estructura de l'habitatge reflectia una distribució menys complexa i més senzilla. La presència d'un menjador, d'una sala o d'un estudi[10] és escassa, ja que no supera el 25% de la mostra analitzada. El celler està perfectament definit en sis de cada deu habitatges; en canvi, a Lleida, hi és present només en tres de cada deu casos. Ara bé, el celler sobresurt, especialment al Maresme, dins el sector dels teixits i del cuir, en contrast amb el col·lectiu de la fusta, que no supera el 45%.

Per poblacions, el celler apareix, profusament, a les viles d'Arenys de Mar, Canet i Vilassar. En canvi, a Llavaneres, és present únicament en un 36% dels inventaris consultats. Finalment, la botiga està perfectament definida en un 12% dels casos, per bé que cal ressaltar el seu arrelament a les poblacions més comercials, com són Arenys de Mar i Canet. Amb tot, l'entrada acabava assumint les funcions pròpies de la botiga. La seva situació era immillorable, ja que, en situar-se al vestíbul de la casa, facilitava l'accés als clients.

A la planta de dalt es concentraven les diferents habitacions de dormir. El número de dormitoris oscil·lava entre un i tres. Llavaneres reprodueix el model d'habitatge més senzill amb una entrada, una cuina i una cambra de dormir. Per la seva banda, Arenys de Mar i Canet encarnen una estructura més complexa, amb una planta baixa que aglutina una entrada, una cuina, un celler, una sala, estudi o menjador i una botiga, en alguns casos puntuals, i una primera planta amb tres dormitoris.

Era usual que alguns menestrals tinguessin tres o més parcel·les de terres ben a la vora de la unitat d'habitatge. El predomini de la vinya era absolut, ja que el 75% de les peces de terres inventariades corresponia a aquest cultiu, en contrast amb les terres cerealícoles, que no superaven el 6%. La tinença de terres era força arrelada a Canet, ja que tots els menestrals de la mostra posseïen una mitjana de tres peces de terra. En canvi, a la vila d'Arenys de Mar, la possessió de terres se situava al voltant

Rajoles d'oficis, s. XVII.

del 35%. Per sectors, cal ressaltar la seva importància en el col·lectiu dels teixits i de la fusta. A Lleida, Ramona Huguet assenyala que sis de cada deu menestrals era propietari de parcel·les de terres, dada similar a l'obtinguda a les poblacions del Maresme estudiades.

A continuació, farem un petit repàs per les cases de diferents fusters, boters, sabaters, teixidors, sastres, ferrers i mestres de casa. Tot plegat, ens permetrà comprovar si l'instrumental de treball s'aplegava a una estança o bé apareixia escampat per tot l'habitatge. També esbrinarem si els menestrals treballaven en altres feines no relacionades amb el seu ofici per cercar un complement als seus ingressos.

Els fusters acostumaven a destinar una estança de la casa com a zona de treball. Sovint l'entrada esdevenia una mena d'obrador, on el fuster treballava i guardava les eines: martells, ribots, compassos, escaires, serres o aixades. És el cas de l'inventari de Miquel Alas, fuster de Llavaneres, «un martell gran, tres martells petits, dos escaires, tres compassos, dos escarpes, unes tenalles, tres molas, tres rasats, dos tinters, tres ribots, tres barrines».[11]

En ocasions, els fusters cercaven altres fonts d'ingressos, i per aquest motiu molts recorrien a la compra de vinyes. Ells mateixos conreaven les peces de terra i elaboraven el vi. Una part del vi era destinada al consum familiar, i l'altra era venuda als comerciants. Localitzem cellers amb tot l'instrumental necessari per conrear la vinya, per elaborar el vi i per emmagatzemar-lo en òptimes condicions: «Cup de 20 càrregues ab brescat, premsa de un caragol ab sos arreus, bota de 15 càrregues plena de vi claret, bota de 20 càrregues buida, bota 2 càrregues plena de vi claret, bota de 2 càrregues buida, bota 1 càrrega i altra de mitja buida, 6 portadoras, 2 covers de verema, ambut de fusta de embotar vi i altre de terra, bota de 6 càrregues plena vi.»[12]

A diferència dels fusters, que aplegaven tots els estris en una cambra, els boters tenien escampat, al llarg de l'habitatge, les eines i les bótes; moltes d'elles en procés de construcció. És el cas d'Antoni Roger, boter arenyenc, que aplegava a l'entrada «sis mitjas botas novas sense ensercolar, sis botas

novas de una càrrega, tres barrils nous, dues portadores novas sense forrar, un ters de carrega de fusta (...)» i al celler «dues axas, un glasador, dues planas, tres axadas (...).»[13] Tot i ser l'àrea de reunió de la casa, la sala també podia concentrar les eines del boter. Salvador Giol, boter de Canet, guardava a la sala «una axada, un xapo, unes estenalles, unes gaffas, una plana, una axa, un compas, un calcador, dues marfegas, dos ambuts de botas de fusta, un parell de portadores, un baquet, tres simens (...).»[14]

A partir de la lectura dels inventaris, copsem que els boters elaboraven no només bótes per a l'emmagatzemament del vi, sinó que també confeccionaven altres envasos per a d'altres destinacions, com ara el transport dels pinyons o de la pesca salada. Són els famosos barrils, molts dels quals eren destinats a la conservació de les sardines.

Una bona mostra de la interrelació que es produïa entre el món familiar i el món del treball, la tenim en l'inventari del boter vilassarenc Miquel Mas. Aquest darrer destinava l'entrada com a taller improvisat, i hi detectem, entre serres, destrals, masses, compassos, martells i adreçadors, una trona per seure criatures i un bressol.[15] Aparentment, no es desprèn de la lectura dels inventaris l'existència de mossos o fadrins en els obradors maresmencs. Predominaria, doncs, una estructura laboral de caire familiar. La muller, els fills i algun germà solter col·laborarien en el taller. Tot plegat recorda força el sistema d'organització menestral que Huguet assenyala per a la ciutat de Lleida.

No és inversemblant la presència de llibres de comptes i albarans entre els menestrals. Aquesta constatació obliga a plantejar-nos l'existència d'uns nivells d'alfabetització força estesos entre aquest sector. A la casa de Pere Cabot, boter de Llavaneres, consignem un llibre de comptes on es portaria amb cura tota la comptabilitat del taller.[16]

Els inventaris dels sabaters reflecteixen una concentració d'estris i mercaderies en una única estança. L'entrada assumiria dues funcions: per una banda, la d'aparador, on s'exposaria la mercaderia i, per altra, la d'obrador, on s'elaborarien les sabates. Cal ressaltar la casa de Salvador Vehil, sabater de Vilassar, que concentraria totes les eines, formes de sabates i primeres matèries a l'entrada. A la porta de l'entrada, apareixen els rastells i les ventalles de fusta per exposar les sabates, i a l'interior s'aplegaven els bancs, taules per treballar amb totes les eines necessàries: tisores, estenalles, brotxa de ferro de picar sabates, punters de prendre mida del peu.[17]

Possiblement, l'anàlisi dels inventaris dels sastres i teixidors és la que presenta més dificultats, ja que sovint és difícil destriar la producció domèstica de la comercial. També és l'ofici que pateix més intrusisme professional, especialment en les fases prèvies d'elaboració de les primeres matèries tèxtils. Proliferen les debanadores, les pintes per pentinar el cànem, les diferents fibres de bri i cànem i, amb menys freqüència, petits telers o torns de filar en els inventaris de pagesos i menestrals. Tot plegat fa suposar l'existència d'un treball domèstic important en aquestes fases preliminars d'elaboració. De fet, X. Torras assenyala en el seu llibre sobre famílies pageses que «la filosa és lo repos de les paigeses.»[18] Nosaltres afegiríem que no exclusivament de les pageses. Els menestrals i les seves esposes sovint participarien en aquesta primera etapa del procés d'elaboració.

En contrast amb els altres oficis, el sector dels teixits tendiria a concentrar tot l'instrumental i les mercaderies a la botiga. Tres de cada deu inventaris de teixidors, sastres o passamaners disposava d'una botiga, on els menestrals elaboraven i venien els productes tèxtils. A la botiga, detectem el «teler ab son ordidor», els torns, les pintes i al costat els estris necessaris per al conreu de la terra, com ara magalls, magalles, xàpols i les bótes per emmagatzemar el vi, així com les portadores per transportar el raïm recollit a les vinyes.[19] Sovint la botiga se situa a l'entrada, com succeeix en el cas de Josep Figarola, passamaner de Canet.[20] A la botiga, localitzem un taulell petit i uns prestatges per guardar la roba. En d'altres casos, els estris i les mercaderies estarien disseminats al llarg de l'habitatge. És el cas de J. Cassola, passamaner d'Arenys de Mar. A l'entrada detectem una taula, un banc i un armari de passamaner, i a les diferents cambres consignem quinze rams de fil, tovallons, estovalles, tovalloles, llençols de bri de cànem, coixineres, eixugamans, tovallons encotonats, dinou rams de fil d'estopa, un torn de passamaner de fusta i, finalment, un taulell de fusta de passamaner.[21]

Sovint, sastres i teixidors cercaven un complement als seus ingressos treballant de pagesos i de pescadors. L'inventari de Pau Pica, sastre de Canet de Mar, és el millor reflex de la pluralitat de recursos econòmics que oferia la vila de Canet: el tèxtil, la vinya i la mar. A l'entrada detectem un taulell, uns bancs de fusta, dues peces de sardinals, unes debanadores i un llibant nou per treure un

llagut. El celler aglutinava tots els estris necessaris per a l'elaboració i conservació del vi, com ara bótes, premses, embuts i cups, però també barrils plens de sardines, tres parells de rems i una vela per a un llagut. Finalment, les cambres arreplegaven seixanta-dos fils de bri de cànem i altra roba. Així mateix, l'inventari precisava que hi havia un llagut de sardinals amb ornaments per pescar sardina a la platja de Canet de Mar, davant de la dita casa, i que el difunt posseïa tres peces de vinya.[22] En definitiva, Pau Pica participava de tots els sectors econòmics de la població.

En ocasions, sembla que la tasca agrícola predomina sobre l'artesanal. Observem inventaris que recorden més la llar d'un pagès que la d'un menestral. Huguet i Solans també detecten aquest fenomen a les poblacions de Lleida i les Borges Blanques. Tot plegat, s'explicaria per la tendència a adoptar l'ofici de pagès en bones conjuntures. No cal perdre de vista que la tinença de terres era un bé molt preuat, ja que els donava aliment i alhora esdevenia un símbol de riquesa.

Probablement, la tasca primordial de la ferreria degué ésser l'elaboració de tot allò relacionat amb els estris de treballar la terra, com ara xobridores, xàpols, magalls de tall o de punta, així com els elements metàl·lics de les carretes, els claus i els estris per ferrar els animals. Les eines acostumaven a aplegar-se en un únic indret. De vegades, els ferrers treballaven de boters i corders. És el cas de Joan Soler, ferrer de Llavaneres. Detectem, entre l'instrumental propi de ferrers, altres estris que estarien més vinculats a d'altres oficis: «Mola gran per esmolar, dos sacs ab tres claveros per fer claus de ferro, cuatre martells, sis ulleres, set claveras, tres brocas, dues estanalles, un escaire, un ribot, unas mollas de boter, unes pintes de corder, unes masses de fusta, dues senalles».[23]

Finalment, els inventaris dels mestres de cases ofereixen una gran dispersió. Regles, escaires i altres estris apareixen disseminats entre l'entrada i la sala. Aquesta dispersió s'explicaria per la lleugeresa dels instruments. Un regle o un escaire és més fàcil de desar en qualsevol indret de la unitat d'habitatge en contrast amb d'altres estris més pesants. A més, el mestre de cases desenvolupava el seu ofici fora de la casa. Aquesta circumstància ocasionava que la unitat domèstica esdevingués una mena de magatzem, on s'arreplegaven les eines.

CLOENDA

No hi ha dubte de la interrelació que es produïa entre l'espai familiar i el laboral en el món dels oficis. Amb tot, la dispersió i la concentració dels estris estaria condicionada per les dimensions de la unitat familiar, el tipus d'ofici exercit, la posició econòmica del menestral i la seva ubicació geogràfica. No és el mateix exercir de teixidor o de sastre en una població agrària com Llavaneres, que fer-ho en una vila comercial i marinera com Arenys de Mar. Aquest factor geogràfic condicionarà l'absència o no de la botiga.

La lectura dels inventaris permet adonar-nos de la proliferació d'estris per treballar la terra i, fins i tot, de l'instrumental necessari per a la pesca. La tinença de terres esdevenia quelcom molt preuat. No és estrany que sis de cada deu inventaris de menestrals assenyalin posseir una o més d'una peça de terra. Generalment, es tractava de vinyes que els mateixos menestrals conreaven. Una part del vi elaborat era dedicada al consum familiar i l'altra era destinada al comerç. Totes les poblacions participen d'aquest negoci. N'hi ha, però, que van més enllà i compren barques, llaguts i peces de sardinals per poder anar a pescar. Aquest fenomen es produeix, bàsicament, a les poblacions d'Arenys de Mar i Canet. Una part del peix pescat seria destinada al consum domèstic i l'altra seria comercialitzada. Els més emprenedors disposarien de botiga, on vendrien una mica de tot: productes tèxtils, eines de treballar la terra o bótes, vi i tonells plens de sardina. Caldrà esperar, però, a la divuitena centúria, perquè molts d'aquests participin d'una manera més activa i decidida en el món dels negocis. El comerç amb Amèrica oferirà la possibilitat d'exportar productes locals, al mateix temps que facilitarà l'arribada de noves mercaderies.

Alexandra Capdevila Muntadas

NOTES

1.- En el cas de Vilassar de Dalt, hem recorregut al buidatge dels inventaris *post-mortem* dels notaris Joan Llavaneres i Joan Antoni Vigo. Ambdós corresponen a la notaria de Vilassar i es troben conservats a la Secció Notarial de Mataró de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. I també hem consultat els inventaris dipositats a l'Arxiu parroquial de Vilassar. Els inventaris post-mortem de la població de Llavaneres procedeixen de l'Arxiu parroquial de la mateixa població. I finalment, en el cas d'Arenys de Mar i Canet, s'ha fet el buidatge dels manuals i llibres d'inventaris dels notaris Onofre Just, Josep Oller, Rafael Bonamich Fàbregas, Jaume Arquer i Pau Figuerola, tots corresponents a la notaria d'Arenys de Mar i conservats a l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar.

2.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. Rafael Bonamich Fàbregas. Llibre d'inventaris i encants 1658-1672. Inventari d'Antoni Joan Roca, fuster d'Arenys de Mar.

3.- JAUME CODINA, *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*, Ariel (Barcelona 1971); *Les famílies santboianes (segles XVI-XIX)*, (Sant Boi del Llobregat 2000).

4.- RAMONA HUGUET, *Els artesans de Lleida. 1680-1808*, Pagès (Lleida 1990).

5.- XAVIER LENCINA, «Espais i objectes quotidians. Els inventaris post mortem catalans en el context europeu», *Actes del IV Congrés d'Història Moderna*. Universitat de Barcelona (Barcelona 1998); «Activitat laboral i espai familiar en els gremis barcelonins a l'època moderna», *Actes del III Congrés d'Història Moderna*, pp. 335 339; «Els objectes culturals en l'entorn quotidià dels notaris barcelonins del segle XVII», *Actes el II Congrés del Notariat*, pp. 605-615; J. TORRAS, B. YUN (dirs), «Los inventarios post-mortem en el estudio de la cultura material y el consumo. Propuesta metodológica. Barcelona, siglo XVII», *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX* (Junta de Castilla y León 1999); «Cultura i societat a la Barcelona moderna: estils de vida de l'elit urbana al segle XVII», *Actes IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, Avenç (Barcelona 1999), pp. 195-202; «La història des del subjecte. Inventaris post mortem: consum, microhistòria i cultura material a la Barcelona Moderna», *Revista Estudis Històrics i Documents Arxiu Protocols*, núm. XIX (Barcelona 2001), pp. 199-242.

6.- BELÉN MORENO CLAVERÍAS, «La burguesía local de las letras y los negocios a través de los inventarios post-mortem. El Penedés del siglo XVIII», J. TORRAS, B. YUN (dirs), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX* (Junta de Castilla y León 1999); «La diferenciació social pagesa a partir dels inventaris post mortem. El Penedès, 1708-1815», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 5 (1996), pp. 41-54.

7.- JOAN GIMÉNEZ BLASCO, *Economia i societat: Mataró (1600-1639)*, Premi Iluro (Mataró 1984), i la seva tesi doctoral *Continuïtat i canvis en les estructures econòmiques de la Catalunya del s. XVII. Mataró 1580-1710*. Universitat de Barcelona (Barcelona 1998).

8.- Segons Salicrú, la paraula cós prové de la paraula llatina *cursum*, que s'ha d'interpretar com a peça de terra relativament estreta i allargada, que serveix per edificar una casa. És equivalent al pati, *patium*, paraula utilitzada en el mateix sentit. La casa de cós serà, per tant, la casa construïda en un cós. MANUEL SALICRÚ I PUIG, «Casa de cós de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 25, p. 10.

9.- Ibídem, p. 13.

10.- Tot i que pugui semblar un presentisme, detectem «estudis» en algunes llars. Ramona Huguet assenyala, també, l'existència d'estudis en les cases menestrals lleidatanes. RAMONA HUGUET, *Els artesans de Lleida. 1680-1808*, Pagès (Lleida 1990), p. 97. Dins aquestes estances s'aplegaria una mica de tot: mobles, roba, eines de treballar el camp i específiques de l'ofici.

11.- APSLL, caixa d'inventaris.

12.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. Llibre d'encants i inventaris de 1658 a 1672, f. 120.

13.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. Llibre d'encants i inventaris de 1658-1672, f. 349.

14.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar. T 243, f. 443.

15.- APSGV, caixa d'inventaris.

16.- APSLL, caixa d'inventaris.

17.- ACA, notaria de Mataró. T. 1457.

18.- XAVIER TORRAS SANS, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*. CCG (Girona 2000), 60 p.

19.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, T. 254, f. 17. ACA, notaria de Mataró, T. 1482.

20.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, Llibre d'encants i inventaris 1658-1672, f. 188.

21.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, T. 250, f. 306.

22.- AHFF, notaria d'Arenys de Mar, T. 252, f.150.

23.- APSLL, caixa d'inventaris.

Amb aquest treball d'Antoni Martí Coll, es pretén la publicació d'unes cartes relatives a artistes i literats catalans del temps de la Renaixença, fins ara inèdites, i també destacar una faceta no prou coneguda del poeta i enginyer Melcior de Palau, que apareix com un sobresortint crític literari i com un personatge molt important en els ambients literaris de Madrid i de Catalunya de l'època.

LA COL·LECCIÓ D'AUTÒGRAFS DE MELCIOR DE PALAU

El mataroní Melcior de Palau i Català, persona destacada i molt coneguda en els ambients literaris de Madrid, va reunir variats escrits d'artistes, polítics, literats i altres persones notables, moltes residents a Madrid i d'altres de Catalunya o diferents llocs, que va guardar amb afany de col·leccionista i va enquadernar a dos volums.

Alguns d'aquests autògrafs ja van ser utilitzats, copiats i publicats a l'apèndix del capítol VI de la *Història d'una família (Segona part)*.[1] Eren unes cartes de Zorrilla, de Fernan Caballero i de Joan Maragall. Avancem que ara ens proposem de donar a la publicitat unes altres d'autors o de qüestions relacionades exclusivament amb la literatura o la societat mallorquina i catalana. Aquest és el principal objectiu; però també ens esperona a fer-ho la circumstància que els escrits ens mostrin la personalitat de Melcior de Palau vist des d'un prisma desacostumat. Sense recórrer als *Cantares* ni en general al Palau poeta i sense quasi cercar-ho, apareixerà el Palau crític literari, influent, acreditat socialment, ben relacionat a Madrid, a Catalunya i Mallorca, reclamat i disposat a ajudar i col·laborar...

La col·lecció d'autògrafs està atapeïda de noms de personatges famosos, com Menéndez Pelayo, Echegaray, Angel de Saavedra Ramírez de Baquedano (Duque de Rivas), Manuel Tamayo y Baus, Núñez de Arce, Juan Eugenio de Hartzenbusch, Gabriel y Galán, Campoamor... Però, com s'ha dit, ara sols ens interessarem per matèries, noms i obres concernents a la literatura i a la societat catalana i mallorquina. N'hi ha moltes i molts: Narcís Oller, Fèlix Sardà, Àngel Guimerà, Damas Calvet, Enric Serra, Artur Masriera, Apel·les Mestres, Frederic Soler, Mn. Jacint Verdaguer, Antoni de Bofarull, Gaietà Vidal, Francesc Matheu, Mañé i Flaquer, Coroleu, Maragall i altres...

Quan es tracti de literats, escollirem el mètode de copiar les referides cartes sense interrupcions i quasi íntegrament perquè qualsevol pugui analitzar-les o interpretar-les. Sols aniran precedides o seguides d'una petita biografia del seu autor o potser d'uns comentaris breus per remarcar o entrellucar algun tema o qüestió. Preferim aquesta manera de presentar els autògrafs ja que, més que la voluntat d'aconseguir un treball literari que resulti entretingut o distret, relacionat amb una documentació fins ara inèdita, ens guia la predilecció d'extreure-la d'un arxiu privat perquè quedi a mercè de qualsevol estudiós o investigador.

Altrament, quan ens referirem a artistes no ens preocuparà tant traslladar totalment ni literalment els escrits de la col·lecció d'autògrafs.

Dividirem l'anàlisi en epígrafs separats per tractar els escrits aplegats en matèries o problemes i circumstàncies semblants.

UN PINTOR, UN MÚSIC I UN JURISTA

Enric Serra i Auqué
(Barcelona 1859 - Roma 1918)

A la col·lecció d'autògrafs de Palau hi ha dues cartes del pintor Enric Serra, que en ambdues dóna a Palau el tractament de «mi ilustre amigo».

Enric Serra (Col·lecció Catalans Il·lustres)

Van ser escrites des de Roma el mes d'octubre de l'any 1889, i en copiarem uns fragments per destacar com l'artista estava dolgut perquè pensava que no era prou apreciat a Espanya, mentre en canvi les seves obres a Itàlia eren buscades pels col·leccionistes, especialment les relatives a les llacunes pontines i les pintures *de casacón* fetes a imitació del seu admirat Fortuny:

> «...Desde que llegué a Roma he continuado sin descanso/.../ y como desgraciadamente mis obras se esparraman por Europa sin que apenas una vaya a mi patria, no será extraño que Vd. no tenga noticias de ellas, a no ser por algunos periódicos que encuentro a mano y que tengo el gusto de remitírselos para que vea cuanto produzco y hasta me atrevería a rogarle que, si V. tuviese un momento, hiciera constar estos éxitos en algún periódico de la Capital. Créame que le quedaría a V. muy reconocido.
>
> Ahora estoy dando las últimas pinceladas a un gran cuadro, el más importante que habré producido hasta ahora, Jesús y los niños, que ya está vendido. Y son tan buenas las noticias que sobre el mismo puedo darle, que hace augurar que vea coronados mis esfuerzos para, aparte de la visita a mi estudio de la Reyna de Itàlia, S.S. el Papa me ha manifestado deseos de verlo y por lo tanto será el cuadro dado al Vaticano antes de su expedición al punto de destino.»

Cal consignar que el Sant Pare Lleó XIII va encarregar a Serra una pintura de la Verge que, després de ser reproduïda en mosaic, va ser regalada al monestir de Ripoll i situada a l'altar major on, salvada de la persecució religiosa del temps de la guerra civil de 1936, encara continua.

El pintor, a més, enviaria un resum de la seva vida a Palau i fotografies d'obres seves, amb el prec que l'ajudés perquè a Espanya es coneguessin i validessin els seus èxits obtinguts a l'estranger. Havia nascut de família humil a Barcelona i va poder anar a Roma, on va triomfar, quan un anglès va adquirir per 10.000 pessetes una pintura presentada a un concurs promogut per la Diputació amb el lema de Pau, malgrat no ser premiada. Així escrivia Serra a Palau el següent:

> «...Pasado mañana tendré el gusto de remitirle unos mal borroneados apuntes en los que le describo mi pasado y mis aspiraciones para el porvenir. Con ellos le remito una fotografía-retrato. Todo certificado. Yo le quedaré a Vd. muy agradecido para que me ayude a que me conozcan más en mi país. Luego le remitiré a Vd. las fotografías prometidas más un recuerdo de mi pintura, una nota de color en la que me esmeraré...»

Cal constatar que l'amistat entre Palau i Serra servia també com a connexió entre aquell i el traductor de *L'Atlàntida* a l'idioma italià, Lluís Suñer, que aleshores es trobava a Roma.

Josep Rodoreda i Santigós
(Barcelona 1851 - Buenos Aires 1922)

El 20 de maig de l'any 1888, amb la presència de la reina regent Maria Cristina, va inaugurar-se a Barcelona la primera Exposició Universal que es celebrava a Espanya. Era la que feia el número vuit entre les inaugurades fins aleshores a tot el

Josep Rodoreda i Santigós

món. També era la primera que es celebrava a Europa, en una ciutat que no gaudia de la qualitat de ser capital d'un Estat, ja que aleshores Madrid no tenia les circumstàncies necessàries per tenir una Exposició Universal, com així s'opinava a la premsa barcelonesa:

> «Madrid –es deia– a pesar de su capitalidad y de su predominio oficial, privado como está de vías marítimas o fluviales, huérfano de campiña, pobrísimo de vegetación, de alrededores punto menos que estériles, y con los pueblos cercanos sin existencia productiva y sin atractivo pintoresco, de movimiento, en fin, relativamente escaso por lo que a la indústria y a la fabricación se refiere, había de hallar tantos obstáculos para congregar las naciones a Universal Certamen como facilidades ha encontrado Barcelona.»[2]

En el mateix diari pot llegir-se que un dels actes més espectaculars de la inauguració va consistir en l'anunciat cant del *Himno a la Exposición*, «compuesto por el maestro Rodoreda y con letra, obra del inspirado poeta D. Melchor de Palau». S'afegia que la música, «compuesta por Rodoreda, sobre tan hermosa letra, es de admirable grandiosidad».

Com va confeccionar-se l'himne? Els treballs del músic i del *inspirado poeta* eren complementaris i calia que ambdós accedissin a avenir-se prèviament. Amb aquest fi Rodoreda, a qui Manuel Duran i Bas havia participat que Palau era el designat per compondre la poesia que serviria per a la cantata inaugural de l'Exposició, va córrer a escriure aquest per assenyalar-li la manera com pensava configurar la cantata, i proposar-li la llargada que convenia donar als versos, el nombre d'estrofes i altres dades, així com la urgència que el cas requeria, ja que els assaigs de l'obra necessitaven més d'un mes per poder obtenir un bon resultat. La carta del músic era així:

> «Escuela Municipal de Música
> Direccción
> Particular
>
> Sr. Dn. Melchor de Palau
>
> Muy Sr mio de todo mi respeto: Aceptada por la Ejecutiva de la Esposición Internacional de Barcelona la dedicatoria de una cantata inaugural y habiéndome participado el Sr. Dn Manuel Duran y Bas que Vd era la persona indicada y elegida para la composición poética de la misma, tengo una verdadera satisfacción en dirigirme a Vd para que con la rapidez que el asunto exige, nos pongámonos de acuerdo para el feliz éxito de la obra en la cual vamos a colaborar.
>
> Me abstendría en absoluto de hacerle a Vd indicación alguna si el Sr. Duran no me hubiese facultado a ello manifestándome los deseos que a aquel objeto tendría en una carta de Vd.
>
> Dispense Vd pues si me atrevo a señalar a grandes rasgos el plan de la cantata tal como musicalmente yo lo comprendo.
>
> La obra podrá dividirse en tres grandes fragmentos. El 1º, de estilo pomposo, requiere en mi concepto versos de once sílabas y diez agudos el 2º y 4º de cada estrofa. 16 o 20 versos. El 2º episodio (Andante expresivo) de pie más corto. Siete y seis sílabas, por ejemplo, (dimensiones aproximadas al 1º). 3er episodio, gran final de estilo más grandioso si cabe que el 1º.
>
> En la cantata tomarán parte como ejecutantes: Tiple, Tenor, Baritono y Bajo (a solo)

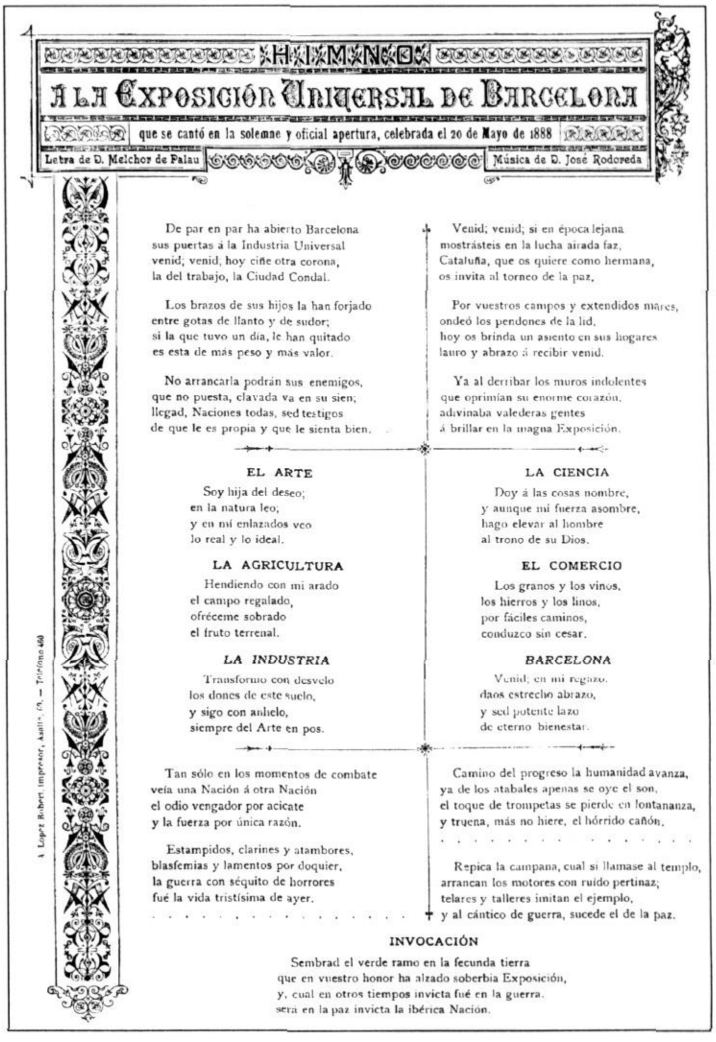
HIMNO
A LA EXPOSICIÓN UNIVERSAL DE BARCELONA
que se cantó en la solemne y oficial apertura, celebrada el 20 de Mayo de 1888
Letra de D. Melchor de Palau — Música de D. José Rodoreda

De par en par ha abierto Barcelona
sus puertas á la Industria Universal
venid; venid; hoy ciñe otra corona,
la del trabajo, la Ciudad Condal.

Los brazos de sus hijos la han forjado
entre gotas de llanto y de sudor;
si la que tuvo un día, le han quitado
es esta de más peso y más valor.

No arrancarla podrán sus enemigos,
que no puesta, clavada va en su sien;
llegad, Naciones todas, sed testigos
de que le es propia y que le sienta bien.

Venid; venid; si en época lejana
mostrásteis en la lucha airada faz,
Cataluña, que os quiere como hermana,
os invita al torneo de la paz,

Por vuestros campos y extendidos mares,
ondeó los pendones de la lid,
hoy os brinda un asiento en sus hogares
lauro y abrazo á recibir venid.

Ya al derribar los muros indolentes
que oprimían su enorme corazón,
adivinaba valederas gentes
á brillar en la magna Exposición.

EL ARTE

Soy hija del deseo;
en la natura leo;
y en mí enlazados veo
lo real y lo ideal.

LA CIENCIA

Doy á las cosas nombre,
y aunque mi fuerza asombre,
hago elevar al hombre
al trono de su Dios.

LA AGRICULTURA

Hendiendo con mi arado
el campo regalado,
ofréceme sobrado
el fruto terrenal.

EL COMERCIO

Los granos y los vinos,
los hierros y los linos,
por fáciles caminos,
conduzco sin cesar.

LA INDUSTRIA

Transformo con desvelo
los dones de este suelo,
y sigo con anhelo,
siempre del Arte en pos.

BARCELONA

Venid; en mi regazo,
daos estrecho abrazo,
y sed potente lazo
de eterno bienestar.

Tan sólo en los momentos de combate
veía una Nación á otra Nación
el odio vengador por acicate
y la fuerza por única razón.

Estampidos, clarines y atambores,
blasfemias y lamentos por doquier,
la guerra con séquito de horrores
fué la vida tristísima de ayer.
. . . .

Camino del progreso la humanidad avanza,
ya de los atabales apenas se oye el son,
el toque de trompetas se pierde en lontananza,
y truena, más no hiere, el hórrido cañón.
. . . .

Repica la campana, cual si llamase al templo,
arrancan los motores con ruído pertinaz;
telares y talleres imitan el ejemplo,
y al cántico de guerra, sucede el de la paz.

INVOCACIÓN

Sembrad el verde ramo en la fecunda tierra
que en vuestro honor ha alzado soberbia Exposición,
y, cual en otros tiempos invicta fué en la guerra.
será en la paz invicta la ibérica Nación.

A. López Robert, impresor, Asalto, 63. — Teléfono 460

Himne de l'Exposició Internacional de Barcelona, any 1888. Lletra de Melcior de Palau i música de Josep Rodoreda.

Coro de mujeres (sopranos)
Id. de niños (contraltos)
Id. de hombres (tenores y bajos)
Acompañamiento: Gran orquesta y banda.
Como accesorios en el final pueden añadirse bandas de trompetas y tambores (Campanas y cañones).
Estoy dispuesto a modificar de buena gana mi pensamiento y a ponerme de perfecto acuerdo con Vd cuya competencia me es conocida desde larga fecha.
Esperando rápida contestación pues los ensayos de la obra exigen más de un mes si la ejecución ha de ser regular, se ofrece de Vd A. S. S. Y A. Q.B.S.M.
José Rodoreda.- Su casa: Pasage del Crédito, 7»

Josep Rodoreda era llavors el director de la Banda Orquestra Municipal de Barcelona, que ell havia fundat, i de l'Escola Municipal de Música. Va començar molt jove, als 18 anys, a demostrar els seus coneixements musicals com a «pianista de cafè» activitat que va seguir fins a l'any 1875. La composició que li va donar fama fou un *Poema fantástico* estrenat amb molt d'èxit al Liceu barcelonès, obtenint després diversos encàrrecs en la creació i organització d'orquestres. De la seva abundant producció es destaca, com l'obra més popular, el *Virolai* de la Verge de Montserrat.

Melcior de Palau va escriure la lletra de l'himne, avenint-se que tingués la forma i l'estructura que demanava el músic. Potser aquesta avinença va perjudicar la possibilitat que l'obra pogués aconseguir un encís poètic extremat, malgrat que sí que es demostra, en llegir-la o escoltar-la, que el seu autor sabia el que és versificar, i també pot creure's que aquell himne despertés la imaginació dels oïdors i fins podia fer-los comprendre més del que realment havia escrit el poeta, sobretot quan aquest es referia a fets i circumstàncies pretèrites relacionades amb la història catalana.

En especial, a la primera part, s'hi troben al·legories i metàfores que recorden guerres o lluites que, segons es consigna, es desitja canviar definitivament per un etern futur temps de pau, defugint antigues desfetes i opressions. Sembla clar que es fa la queixa d'haver perdut un dia Barcelona la corona comtal per haver-se-li arrancat a la força, contra la seva voluntat. Ara, però, s'anuncia que durà per sempre més la corona del treball... També pot observar-se que s'al·ludeix els murs que oprimien la ciutat, sortosament derruïts; i en la tercera part la poesia es refereix a la guerra i que les campanes sols toquen ja en els temples i que el soroll que s'escolta ja sols és el dels motors.

Cal no oblidar que l'Exposició es celebrava en un lloc que tenia el nom de ciutadella, i on van construir-se els baluards per controlar, empresonar i, si era necessari, fer la guerra als catalans que no acatessin la voluntat del rei.

Com a síntesi, l'himne acabava amb la dedicatòria del Certamen a la regent Maria Cristina d'Àustria i la invocació del desig de canviar-se per sempre més la Guerra per la Pau.[3] L'himne va merèixer ser imprès dues vegades; una, per a l'acte de la inauguració, i l'altra, posteriorment (Himno a la Exposición Universal de Barcelona que se cantó en la solemne y oficial apertura celebrada el 20 de Mayo de 1888.- Letra de D. Melchor de Palau.- Música de D. José Rodoreda).

El cant de l'himne va ser l'acte que va tancar la cerimònia de la inauguració, i a la premsa del dilluns constava que l'himne «produjo gran efecto».

Manuel Duran i Bas
(Barcelona 1823-1907)

La Comissió encarregada de l'Exposició va voler premiar el poeta mataroní per la seva participació en la cerimònia de la inauguració del certamen, que va estimar-se molt satisfactòria, regalant-li un artístic objecte d'estil modernista que consistia en un bust de dona, de bronze, confeccionat

Manuel Duran i Bas (*Enciclopèdia Catalana*)

a Brussel·les. El regal era anunciat en una carta del jurista i polític Manuel Duran i Bas, que ja havia format part del comitè organitzador de l'Exposició des de l'inici, quan l'any 1887 va néixer el comitè dels vuit amb prou empenta per signar-se la convocatòria d'un certamen el 13 de juny d'aquell any que havia d'ésser inaugurat abans d'un any.

Retrat de Melcior de Palau,
amb el bust regalat per la Comissió de l'Exposició
i el pont de Sant Sadurní d'Anoia.

El jurista Duran i Bas ho anunciava així a Palau, aprofitant una circumstància que també afectava el jurista Melcior de Palau:

«Congreso Jurídico de Barcelona
Septiembre de 1888

Sr D Melchor de Palau
Barcelona, 13 agosto de 1888

Mi estimado amigo:
Con retraso llegó a mis manos su carta de 16 julio.
Ya habrá recibido el impreso en que se expresan quienes son los Ponentes para cada tema. Estaban nombrados hace algunos meses. Se van poniendo en lista los nombres de todos los que han pedido tomar parte en la discusión y en ella se ha incluido el de V. Hasta que estén formuladas las conclusiones no podrán ordenarse los turnos.
Felicito a V. por /.../ su Himno: Cuando venga V. a esta tendremos el gusto de entregarle una comunicación de gracias y un objeto de arte como débil expresión de nuestro agradecimiento.
Póngame V a los pies de su Señora y es siempre suyo affmo. q.b.s.m.
Duran y Bas»

I l'obsequi arribaria a Palau un mes i mig més tard de l'anunci de Duran i Bas, quan aquell, procedent de Madrid, estava a Mataró:

«Exposición Universal de Barcelona
Delegación General

Ilmo. Sr. D. Melchor de Palau
Mi distinguido amigo; Por si saliera V. esta tarde, apresúrome a enviarle el pequeño obsequio que dedicó a Vd. la Comisión ejecutiva de la Exposición.
Falta el oficio de envío que no está firmado todavía; así que esté, tendré el gusto de enviarlo a V. su sincero y buen amigo Q B S M
(Signatura il·legible.- 1-10-88)»

Palau va apreciar tant aquell regal, que va decidir que l'objecte de bronze vingut de Brussel·les figurés en el retrat que d'ell va pintar el destacat retratista Bertran, en el qual apareix amb l'uniforme d'enginyer de camins situat davant una pintura d'un dels ponts projectats pel professional, amb un llibre, símbol de la seva faceta literària o de jurista, i amb el referit bust de bronze. Una còpia d'aquest retrat de Palau figura en la Galeria de mataronins il·lustres de l'Ajuntament de Mataró. La pintura original i l'estàtua van passar, en morir Palau, al seu gendre, Antoni de Palau i Simón, i d'aquest a les seves nebodes, Maria Lluïsa i Manuela de Palau i de Bofarull, respectivament; posteriorment, van passar als successors d'aquestes.

Respecte al pont que apareix en la pintura, sembla que es tracta del que va ser publicat a *La Ilustració Catalana* (Barcelona, 31 gener 1884, any V, núm. 103), conegut aleshores amb el nom de «Lo pont nou de Sant Sadurní». A la revista es felicitava «a la Diputació Provincial y al Enginyer Sr. Palau y a la vila que més se n'ha d'aprofitar.»

RELACIONS DE PALAU AMB MALLORCA

Potser dedicarem massa espai a les cartes de Joan Palou i Coll. Tanmateix, va ser un íntim amic de Melcior de Palau. Ho farem per això i perquè són útils per copsar el desig que aleshores tenien els literats de la perifèria per triomfar a Madrid, fet que també es comprovarà amb d'altres, i també per discernir com va canviar el gust i la moda de les arts dramàtiques en el tombant del segle dinou cap als vint.

Com a colofó, es copiarà una carta de Joan Alcover que tracta de la reunió amb Palau al Gran Hotel de Palma, on aquest llegirà una poesia; i també es copiaran fragments d'una carta de l'humanista,

Sant Sadurní de Noya. – Lo pont nou

Forma part de la carretera provincial anomenada de Sant Boy á la Llacuna y es una de las obras del plan provincial que més han cridat l' atenció; de 23 metros d' alsada, l' autor ha acusat en ella la part que pot ser sumergida dins de l' aygua en las avingudas y lo que forma propiament viaducte; s' hi destacan tan sols dos colors, lo blanch y lo vermell, combinats de modo que produheixen bon efecte, tenint lo primer tres diferents matisos deguts á las diferents classes de pedra de la localitat, de Vilafranca y de Monóvar (Alacant).

Respecte á l' utilitat d' aquest pont bastará dir que la rica població de Sant Sadurní tenint á tocar la via férrea de Tarragona á Fransa no se 'n podia servir per mor del formidable barranch que la 'n separava, y moltas vegadas al sentir xiular la locomotora á bon segur que havia cregut que més que avís de sa arribada era mofa de que no se 'n pogués aprofitar. Avuy, construhit lo pont y desaparegut l' obstacle, las fábricas papereras del Noya, que surteixen de cartrolina fins al imperi de la Xina, tindrán no interrompuda comunicació, y 'l transport de vins experimentará una considerable baixa com ho proba que ja 'l dia de l' inauguració del pont va disminuhir en un sexanta per cent lo cost del carreig de bocoys desde Sant Sadurní al ferro-carril, sent d' esperar novas rebaixas, podentse calcular l' economía en aquest sol ram en catorze mil pessetas l' any, ó sia próximament una pesseta por bocoy.

Axís ho ha comprés la població y per això celebrá ab grans festeigs l' inauguració del pont que tingué lloch lo 30 del passat Novembre, ab assistencia del Excm. Sr. Bisbe, del President de la Diputació provincial, comissions d' importants centres y diferents representants de la prempsa, á tots los quals obsequiá la població de Sant Sadurní ab un espléndit dinar, balls, y tota mena de distincions. Nosaltres, al publicar avuy la vista del nou pont, felicitem á l' Excma. Diputació Provincial, al Enginyer Sr. Palau, y á la vila que més se n' ha d' aprofitar.

«Lo pont nou de Sant Sadurní de Noya» (any 1884). Extret del diari *La Ilustració Catalana*, núm. 103 (Barcelona, 31 de gener de 1884).

nat a Vic però resident i mort a Mallorca, Magí Verdaguer i Callís, germà de l'advocat i polític Narcís Verdaguer i Callís.

Joan Palou i Coll

Presentarem dues cartes d'aquest mallorquí, i no pas per ordre cronològic. Preferim copiar primer la de l'any 1901 i després la del 1896, perquè aquella tracta de l'obra de joventut –l'autor la titllaria de «drama primerizo»– estrenada a Madrid l'any 1859, titulada *La Campana de la Almudaina*, que obtingué un èxit extraordinari, mentre que la segona carta es refereix a una obra dels darrers anys de la seva vida –*Don Pedro del Puñalet*– editada l'any 1901, amb dificultats per poder estrenar-se.

També tingué dificultats per estrenar-se *La Campana de la Almudaina*, com pot comprovar-se amb la lectura de la carta que seguirà. Fins i tot Joan Palou va veure's obligat a esperar tota una temporada, i l'obra va ser designada per alguns despectivament amb el nom de *Corona de ajos*... Però tanmateix arribaria l'estrena i un extraordinari èxit. Tot ho explica l'autor amb detall i amb una mica de sorna al seu amic Melcior de Palau que li havia demanat que ho fes, potser per parlar-ne en una de les seves crítiques dels *Acontecimientos Literarios*:

«Sr D Melchor de Palau
Madrid

Palma, 2 febrero 1901

Querido Melchor: Me tienes disgustado porque no acabas de ponerte completamente bien de tu dolencia que ya me afecta. Se esplica que yo, a mi edad de 72 años y pico, vaya despacio, pero tu, santo varón, tu... una criatura... Anda a paseo!

Contesto a tus dos últimas.

Nací en Palma al anochecer del 28 de mayo de 1828, víspera de San Fernando... el Deseado por quien repicaban en el Convento de Agustinos cercano a mi casa molestando terriblemente a mi santa madre cuando yo nacía.

No debe haber en España drama primerizo más zarandeado y vaqueteado que *La Campana* antes del estreno. Toda una temporada, desde septiembre del 58 hasta mayo del 59, estuvo aguardando turno en el teatro del Príncipe o Español donde actuaba, con la primera actriz Dª Josefa Palma, D. José Valero que después de leer la obra había dicho que la empresa no podía desecharla, según me reveló con gozo mi íntimo amigo e incomparable actor Fernando Ossorio que formaba parte de aquella troupe. El dictamen de Valero se impuso y ya muy adelantada la temporada iba a ponerse en estudio con el título de *Una corona de espinas* cuando D. Antonio Ferrer del Rio, censor entonces de teatro, presentó a la empresa un drama nuevo suyo titulado *La corona del martirio* (o cosa así). Pasó la corona del censor por encima de la mía (y fué al pozo). Y al ver yo casi plagiado el título mío y postergada de nuevo la obra, me resolví a retirarla.

Entonces fué cuando a instancia de Ossorio pasó el drama a manos del insigne Eguilar que al leerlo participó del entusiasmo de Ossorio e hizo para que se representara en la próxima temporada en el teatro del Circo. Cuanto humanamente puede por un amigo hacer el amigo más leal y noble y generoso.

En aquella temporada angustiosa mi pobre drama adquirió entre avisadores, racionistas, boleros y demás gente menuda, el título de *Corona de ajos*. Vas a ver como lo supe. Yo acostumbraba ir por la mañana a los ensayos de las obras nuevas a las cuales asistía a menudo D. Ventura de la Vega, enamorado de una de las ensayantes; y a veces, antes de empezar el ensayo nos reuníamos la soldadesca en uno de los camerinos alrededor de un brasero –hacía mucho frío– a hablar de teatrerías y despellejar al prójimo –ellos. Cierta manaña subía yo por la calle del Lobo al cuartucho y me paré al oir una carcajada y a uno de aquellos guapos que decía: Nos sacará de apuros la *Corona de ajos*. Volvíme y no saludé más a los contertulios ni volví a hablar a una guapísima Diosa Menor que frecuentaba al corro y me gustaba mucho. La *Corona de ajos* ¿me salvó de una caída?

Fernando Ossorio, actor genial y eminente y literato y poeta, maestro de Emilio Mario, estrenó la noche del 14 de enero de aquel año 59 en el mismo teatro Príncipe su comedia discretísima en 3 actos y en verso *La aurora de la fortuna* y en el ejemplar que me dió puso lo siguiente: «García Gutierrez pasó muchos meses por los teatros suplicando que le hicieran una obra; después de muchos afanes Guzman la impuso para su beneficio y *El Trovador* inundó con su gloria al mundo. Las grandes obras siempre han encontrado oposición en los necios; y los necios forman la mayoría. Juan Palau y Coll, tu drama *La Corona de espinas* se hará y cuando el mundo literario lo aplauda y lauree, entonces podrás decir, en honra de mi orgullo, Fernando Ossorio fué el primer actor que comprendió lo mucho que valía y entonces apreciarás más este pobre ejemplar que te dedica tu mejor amigo. El Actor».

Te lo transcribo porque honra al amigo y al actor eminente.

D. Manuel Tamayo, después de leer *La Corona de Espinas*, me dijo al devolvérmela entre encomios: los dos versos mejores del drama son los del acto primero de Dª Constanza:

Verter sangre aquí... y mi hijo se halla a merced de las olas?

La Concepción Arenal de García Carrasco me escribió que los mejores versos de *La Campana* eran los de Constanza, acto 2º:

Tal es mi pena, señor...

Que no se como os la diga.

Para la Carolina Coronado *le gran mot* de *La Campana* es el «Infame !» que lanza a la cara de Centellas Constanza en el acto 2º; y una noche en su casa, calle de Alcalá, en reunión literaria, como yo encomiara a la Teodora Lamadrid por el modo como esto lo decía (admirable), Carolina casi se enfadó poéticamente diciendo que Teodora estaba muy lejos de interpretar la situación como lo hubiera interpretado en París una primera actriz francesa. La Teodora se había negado a hacerle una comedia.

La Pilar Sinués me dijo un día de espansión literaria tomando café que *La Campana* le era antipática... a pesar de entusiasmarla. La Sinués era estéril.

La compañía de Cepillo, que ha trabajado últimamente en Palma después de la de Carmen Cobeña y Agapito Cuevas y terminó la temporada el martes de carnaval, ha dado *La Campana* cuatro veces con doce salidas mías a escena y doce ovaciones. La Amparo Guillen y el primer actor Eduardo Cachet están muy bien en ella.

La noche del estreno en Madrid había poca gente. Acababa de estrenarse en el Circo un drama muy cacareado de un autor nuevo, *Alfonso el Sabio*, y fue al foso. La Compañía y la empresa estaban consternados y prócsimos a cerrar el teatro porque era el tercer fracaso que sufría. Me llamaron a toda prisa y a los pocos días de hallarme en Madrid tuvo lugar el estreno que el público auguraba sería el fracaso número 4.

En la segunda representación tuvieron que poner sillas en los pasillos porque muchos de los asistentes, a pesar de ofrecérseles la correspondiente devolución, se negaron a salir. *La Campana* llenó de oro las arcas exaustas de aquella empresa y la noche del estreno los pobres artistas que vieron otra vez asegurado su pan diario en la temporada saltaban de contento y me abrazaban, incluso D. Antonio Vico, padre del actual, que hizo el papel de Tomamiro y que lloriqueaba de alegría.

El público del estreno entró prevenido, helado, y ni siquiera aplaudió el acto primero. Pepe Marco para tranquilizarme me decía: el hielo está roto. Después del 2º, el teatro hervía. Los amigos y los técnicos y paisanos subieron a asaltarnos en el cuarto de Valero y oí una voz que decía a éste: "Qué diablos han hecho ustedes D. José? ¿Dónde está el tercer acto, desdichados? Eso no tiene tercer acto, vais a caer irremisiblemente". "Lo tenemos, D. Manuel, lo tenemos", contestaba a Cañete D. José, metido en la dalmática de Centellas... En el cuarto de la Teodora estaban Ayala, Tamayo y otros a quienes no conocí. Estaba también en el teatro Martínez de la Rosa en una butaca, y un amigo y paisano mío le oyó decir:

"Este empieza por donde nosotros acabamos". Era verdad o fue un alago de mi amigo? Estaban también Hartzenbusch, Carlos Pravia, Vicente Barrantes, &

Te mando un ejemplar... y basta de *Campana*. Y conste que por obediencia y amistad y porque tu lo has pedido he dicho lo que llevo charlado.

Imprimimos el *Don Pelayo* y te lo mandaré tan pronto como pueda. En Barcelona me lo han maltratado, sobre todo *Las Noticias* y *Barcelona Cómica*. Estos dos periódicos porque... no tienen vergüenza, y la demás prensa porque no conoce la obra, como no la conoce la compañía de La Cobeña que la estrenó – esto último para entre los dos.

No he recibido todavía la pandereta para la cual hace un siglo que tiene un puesto de honor señalado en mi mostrador... de regalos. Tantísimas cosas a Elisa y niñas. De tu amigote

Juan Palou y Coll»

«Después de cerrada esta carta acabo de saber la muerte de mi viejo amigo y condiscípulo Manuel Ortiz de Pinedo a quien yo quería mucho. El 3 de enero me escribió felicitándome por el *Don Pedro*, que el conocía. Si vieras que carta tan cariñosa y tan patriótica la suya! Y van dos: Balaguer y Pinedo. Dios los tenga en la gloria.

Deseo presentar el *Don Pedro* a la Academia como obra del 900 o del 901, si te parece. Dime lo que he de hacer.»

Quan Joan Palou va estrenar el seu «drama primerizo» *La Campana de la Almudaina* i va obtenir un sensacional èxit, era un jove de 31 anys; i quan escriu les cartes passava dels 70. Era notari i havia destacat com a polític; president de l'Ateneu Balear el 1868, secretari de la Junta Revolucionària del Govern de les Balears l'octubre de 1868, antic progressista, diputat a les Corts constituents de 1869 i membre de la Unió Republicana el 1893. Havia canviat la seva vida i el panorama polític; però també tanmateix havia canviat el gust del públic i les modes en el món literari.

Això queda palès en la carta que ara es copiarà. S'adona que ha de modificar *Don Pedro del Puñalet*, ja que ha caducat i quedat antiquat el drama històric i romàntic; i fins li sembla que els actors no sabran interpretar la seva obra. Si la carta abans transcrita resulta atraient, perquè ens transmet l'alegria del literat que triomfa i dóna detalls curiosos del món de la faràndula de Madrid, la que seguirà ens permet palpar l'atmosfera que es respirava com a conseqüència d'un canvi que va imposar-se sense demanar permís en les preferències del públic i en les tendències literàries de l'època:

«Sr. D. Melchor de Palau
Madrid

Palma, Enero 10/96

Queridísimo amigo: Empiezo por desearos un feliz año nuevo a tu amabilísima Sra a ti y a vuestra escelente prole; y sigo agradeciéndote tu cariñoso recuerdo de mí, que leí en tu sustancioso juicio crítico de Pitarra.

Acabo de escribir a tu hemano Pepe a quien debía contestación a una carta del año 94.

Pensaba volver a esa esta temporada teatral y llevarme el drama a la empresa del Español; pero mis ocupaciones profesionales de Notario y mi natural desidia han aguado mi propósito. Esperaré la temporada prócsima de este año.

La Maria Guerrero y D. José Echegaray me prometieron escribirme cuando la compañía del teatro de La Princesa se trasladara al teatro Español y se reforzara. Nada me han escrito. ¿Significa ese silencio que, a su juicio, la obra no promete, que corre peligro? Lo veremos.

El género ha pasado de moda; el público de hoy quiere, no dramas históricos, románticos, sino dramas de la sociedad actual, naturalistas, realistas, de tesis, de soluciones trascendentales. Lo sé y comprendiéndolo así he procurado hacer el drama todo lo humano posible y todo lo psicológico que me ha permitido el estudio de las pasiones que en el se desarrollan, aprovechando las oportunidades para introducir en él algo del realismo y naturalismo que hoy priva... en decadencia. He procurado, en una palabra, hacer un drama histórico del año 96, no del 35: hacer lo extraordinario dentro de lo humano y lo real y verdadero, no lo monstruoso, y dar a la obra la forma caprichosa, deslumbradora y castiza del drama español, no noruego. Si lo he conseguido, la obra debe triunfar por fuerza, a pesar de los actores...

Y a propósito de actores. Estoy viendo que no tendré, como tuve en *La Campana*, otro Valero, y esto me aflige mucho.

He reforzado, como me aconsejaste, el papel de la protagonista, y he variado el desenlace pero no he tenido valor para debilitar el del *Ceremonioso*, es decir, para quitarle ciertos escorzos de peligrosa ejecución para nuestros actores de hoy, escorzos que considero humanos y por ende más difíciles de reproducir que lo monstruoso.

Pero se me va la pluma y el tiempo y no quiero cansarte más y dispensa la charla.

Cariñosos recuerdos a la familia y un abrazo estrecho de tu muy amigo

Juan Palou y Coll»

Joan Alcover i Maspons

Com a colofó de la transcripció de la col·lecció de les cartes de Joan Palou i Coll i demostració de l'amistat amb el mataroní Melcior de Palau, i de la relació d'aquest amb els ambients literaris mallorquins, copiarem una carta de l'autor de *La Balanguera*:

«Círculo Mallorquín
Palma
16, agosto 1903

Sr. D. Juan Palou y Coll
Respetable y querido amigo: Como V. sabe, segun lo convenido el jueves último, mañana 17 es el día señalado para comer en el Gran Hotel a la salud de los señores Palau y Picó. Se lo recuerdo a V. suponiendo que habrá transmitido a D. Melchor la invitación de todos. La comida será a las ocho de la noche.

Ya que hemos quedado en no molestar a los huéspedes con brindis y dar al acto un carácter íntimo, sería bueno que el Sr. Palau, si tiene algunas poesías, las leyera de sobremesa y asi pasaríamos el rato agradablemente.

Le abraza su affmo. y s.s.q.b.s.m.
Juan Alcover»

Magí Verdaguer i Callís
(Vic 1849 - Mallorca 1925)

Catedràtic de llatí i castellà, i traductor al català fins i tot de fragments de la *Ilíada*, l'humanista Magí Verdaguer residí i morí a Ciutat de Mallorca. La carta que l'any 1909 va escriure a Melcior de Palau, al qual tracta de «paisano y amigo», trasllueix l'interès per conèixer el contingut del discurs de Palau amb motiu d'ingressar a la Real Academia de la Lengua Española:

«Magín Verdaguer,
Palma, 21 Enero 1909
Catedrático

Mi distinguido paisano y respetable amigo:

Agradablemente me sorprendió su postal de principios de año con el dulce y sentido cantar que la avalora y casi me alegro de no haber recibido el discurso /.../ pues ello ha dado ocasión a que me favorezca con tan delicado autógrafo, que guardaré como oro en paño.

Por supuesto que ahora quedo esperando el ejemplar del discurso /.../
Magín Verdaguer»

PROBLEMES AMB EL CATALÀ

Damas Calvet i de Budallés

El figuerenc Damas Calvet, prototipus del poeta romàntic, guanyador de l'Englantina amb la poesia *Són Ells!*, dedicada als almogàvers, amb la qual obtingué un èxit clamorós, l'any 1888 va publicar un extens poema històric, titulat *Mallorca cristiana*, amb moltes divagacions erudites i filosòfiques. La carta que va dedicar a l'amic Palau

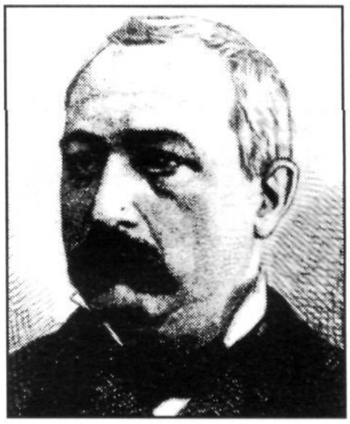

Damas Calvet i de Budallés (*Enciclopèdia Catalana*)

el primer de març de 1889 està plena de queixes per la manera com els crítics van interpretar aquelles divagacions filosòfiques. Alguns van parlar de l'existència d'idees herètiques o d'espiritisme, i l'autor pensa que això va dificultar la venda de l'obra a Barcelona. També la carta que tot seguit es copiarà retrata la desorientació i el patiment de molts escriptors d'aleshores quan, com Damas Calvet, volien escriure en català. Aquesta circumstància es repetirà i considerarà després quan analitzem unes cartes d'Apel·les Mestres que

Dedicatòria de Calvet a un germà de Melcior de Palau.

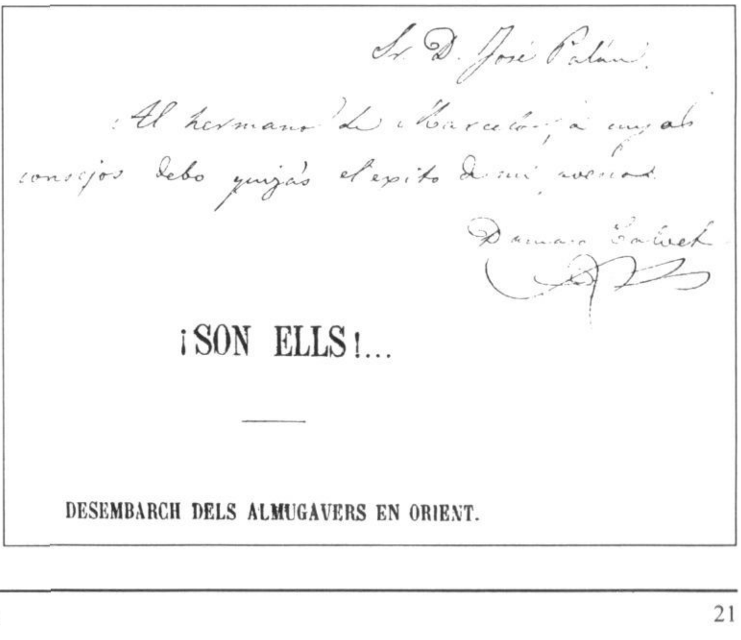

es refereixen a les consideracions fetes per Palau sobre aquest problema en els *Acontecimientos Literarios* de l'any 1888. Abans haurem copiat una carta de l'alemany Joan Fastenrath relacionada amb el tema.

Aquella carta, que reflecteix la desorientació de Damas Calvet, és com segueix:

«Sr D Melchor de Palau
Barna, 1 marzo 1889

Mi estimado amigo: Recibí tus dos cuadernos de *Acontecimientos literarios* de los cuales habia ya leido lo que publicastes en la Revista europea pero no tu estudio sobre mi poema pues solo anteayer lo vi en la mesa de nuestra sala de profesores.[4]

No te he escrito al recibir los cuadernos porque con la ida de Duran y Bas a la Corte y trabajando para mi asunto me ha salido a dos cartas diarias y largas y tenía la imaginación preocupada en los obstáculos que salian a cada paso y que debía ir venciendo.

Yendo derecho ahora al asunto, te agradezco tu estudio porque es obra de conciencia y sobretodo de amistad. Has hecho resaltar bellezas y al consignar defectos te has limitado a pocos, dejando en la parte filosófica solo entrever lo que yo pretendía: más que propagar, depertar la curiosidad sobre ello y aceptándolo como elemento poético, del que habría sacado aun más partido si no se hallara uno coibido en este país por la fuerza que aún tiene la estupidez y la intolerancia.[5]

Garriga, al hacer su estudio en las columnas del Globo, dijo, creyendo haber puesto una pica en Flandes, que mi héroe era Allan Kander y que todo lo que pretendía era ensalzar el espiritismo.

Miguel Badía, después de un estudio concienzudo como el tuyo, se descolgó con la idea de que podía llevar la perturbación en las conciencias por las ideas herèticas sustentadas en el poema.Esto que callándolo no desvirtuaba su juicio crítico, me ha privado en Barcelona de la venta de muchos ejemplares.

Tus cuadernos me han revelado no solo en Madrid sino que varios periódicos de provincias al hablar de ellos, ya sea porque el estudio de mi Mallorca es de mayores dimensiones que los demás, ya por la novedad del asunto, todos lo citan especialmente. Gracias, pues, por ello y te repito lo considero tanto como trabajo de crítico como obra de amigo.

No me fijo por ahora en lo que dices del leguage porque ya sabes como tuve que escribirlo y publicarlo, y no he tenido como Verdaguer el tiempo suficiente de consultar con Collell, Balari, a Aguiló y Monserrat, y mis estudios de lenguage no tenían base científica. Lo tendré presente para una nueva edición, si es que puedo hacerlo. Monserrat, Balari y Vidal me han prometido corregir los defectos sobre el particular pero el primero solo lo ha hecho con la primera entrega y luego no le he podido arrancar más.

Si a ti te fuera posible consagrarme otra lectura te pediría el obsequio que pedí al Dr. Guardia y que no se ha atrevido a ello; tu amistad me hace esperar que no tendrás tales escrúpulos: Es que vuelvas a leer mi poema y sin reparo, con lápiz o pluma, lo que te parezca prosáico, mal redactado, cursi, duro, palabrotas, falso, inútil, & lo corrijas, borres, hagas una cruz a tu antojo, seguro que de tus correcciones se aprovechará el 80%, pues conozco tu buen criterio y gusto literario. No temas por el ejemplar porque te mandaré otro flamante.

Sobre todo te agradezco el que me hayas vindicado en lo relativo a los episodios que no son tales sino parte de la acción bajo el punto de vista histórico y bajo el punto de vista filosófico. Es tan cierto lo que dices del Monserrat que, convencido de la deficiencia del capítulo, había escrito una introducción describiendo la montaña un día de romería que leí en la fiesta de Rubió.

A los pies de tu Sra. Vale.
D. Calvet»

A la col·lecció d'autògrafs de Palau hi ha una altra carta de Damas Calvet, signada a Barcelona el 9 de gener de 1890. Aquest felicita el seu amic Palau amb motiu del seu sant –el dia dels Reis– d'una manera humorística (*¡D. Malechor sel facilita!*) i contesta i comenta el que Palau ha escrit en els darrers *Acontecimientos literarios* que acaba de llegir.[6]

La carta conté un conjunt de planys de Damas Calvet per l'escàs reconeixement que a Catalunya es dóna a alguns escriptors, com li havia passat a ell i com encara li passava en relació a l'Acadèmia espanyola, i un munt de lloances a Palau per tractar, en canvi, correctament, amb la seva crítica a tothom. També queda palès que aquest tenia influències en els ambients literaris, fins i tot a l'Acadèmia francesa:

«Sr. D. Melchor Palau
Barña, 9 Enero 1890

Mi estimado amigo: Convaleciente del dengue que me tiene 8 dias sin salir de casa, después de haberme retenido tres en cama, en vez de mandarte una tarjeta de primero de año he preferido escribirte para repetirte la gráfica frase de Mitjans la víspera de Reyes: ¡D. Malechor sel facilita!

Con esta te acuso recibo de tu cuaderno de acontecimientos literarios que *no leeré* sino que he leido y releido el artículo sobre Apeles, cuya personalidad, si no es discutida, es olvidada a sabiendas por aquella colla de que es el alma *el gran novelista* superior a Zola, y que parece la única que tiene derecho o se esté con él a fundar reputaciones.[7]

Muy justo he encontrado tu artículo sobre Trueba a quien más que *Anton el bueno* deberían llamarle *Anton el manso*, aunque fue el iniciador de un género de literatura que haría nuestras delicias a los 20 años.[8] Fernán, Aguilera y tu lo desbancasteis con vuestros *Cantares*, de que su *Libro* no es más que una desleida paráfrasis.[9]

Miguel y Badía dedicó también un notable artículo a Querol, reclamando para él el lugar que tu señalas también en el Parnaso español.[10] Tengo carta suya remitiéndome sus *Rimas* pero como no las certificó no llegaron a mis manos, de manera que solo conozco de ellas algunos fragmentos. Solo recuerdo haber leido entera *La Fiesta de Venus* que verdaderamente transporta a las idealizadas playas del Atica. El trozo que tu citas como a inimitable sobre la *Venus generatriz* es de primer orden y me recuerda el principio o invocación del poema de Lucrecio, en mi concepto el más aprovechable de la antigüedad.

Si tienes ocasión de ver al Sr. Frayle hazme el obsequio de preguntarle por el estado de mi asunto. Lo mismo si ves al Sr. Calleja, a ver si manda más privilegios que despachar.

Escribí a Sulley Prudhome remitiéndole un ejemplar de *Mallorca* para el y otro para la Academia francesa; usé tu nombre para introducirme. Me contestó con una carta muy halagüeña, felicitándome especialmente por la introducción en la epopeya de la *magia moderna*. En nombre de la Academia me dió también las gracias en una sentida carta Mr. Camilo Doucet. En cambio la Española no ha dado aun dictamen por pereza de Balaguer. Si el conde de Cheste quisiera encargártelo me parece que lo despacharías más pronto. Si lo ves procura que lo activen o bien, ya que hay el dictamen de Menéndez Pelayo, que encarguen otro a ti o a Zorrilla, que conoce mi *Mallorca*.

Si ves a Campoamor salúdale de mi parte. Me mandó por ahora sus Humoradas porque no tiene, dice, ejemplar de otras obras suyas

Lo que he leido con placer y te recomiendo que leas es la traducción del Sr. Soler y Arquer del poema Os Lusiadas. Veo en Camoens uno de los primeros poetas épicos, superior al Tasso y casi casi igual a Virgilio.

Ponme a los pies de tu Sra. y niñas.

Tuyo affmo.

Dámaso Calvet»

Joan Fastenrath

La carta de l'alemany Fastenrath, referint-se a la crítica feta per Palau a l'obra *Mallorca Cristiana* de Damas Calvet, que abans hem anunciat, diu així:

«Colonia, 31 de Mayo de 1899

Sr. D. Melchor de Palau

Mi distinguido amigo: Gracias mil por sus interesantes *Acontecimientos lilterarios* cuyas tres primeras entregas se ha servido remitirme. Hace tiempo amé y admiré en V. al brillante poeta, al autor de coplas tan populares, delicadas y poéticas como las de Ventura Ruiz Aguilera; pero hoy admiro en V. también al rival de Revilla, al profundo crítico.

Me ha llamado la atención lo que dice V. acerca de la Mallorca cristiana que me interesa tanto más cuanto que yo también me ocupo desde mi vuelta a Alemania de las letras catalanas, proponiéndome publicar a fines del año presente una antología catalano-germana que ha de contener mi versión de las más bellas composiciones líricas del Renacimiento catalán.[11]

Mi esposa se considera feliz por haber conocido V. aunque fuese un momento cuando nos visitaba en la Fonda de la Paz, y me encarga dé a V. sus cariñosos saludos.[12]

Reciba V. la más cordial enhorabuena y las más sinceras gracias de su devoto amigo que no le olvida. Juan Fastenrath»

Apel·les Mestres i Oñós

La carta d'aquest notable dibuixant, músic i escriptor, dirigida a Palau el 16 de febrer de 1889, està plena d'abundants expressions d'insatisfacció pel lèxic empleat aleshores per la majoria d'escriptors en català. Lamenta i polemitza per

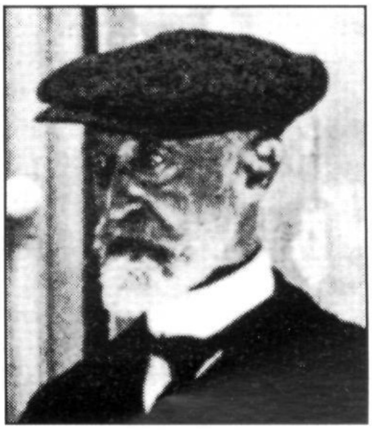

Apel·les Mestres i Oñós (*Enciclopèdia Catalana*)

l'abús d'arcaismes i proposa d'utilitzar el llenguatge que es parla al carrer. L'escrit d'Apel·les Mestres resulta interessant perquè retrata com sobre el cas existia a Catalunya una greu desorientació i divergències fins que van arribar les normes ortogràfiques i els diccionaris que reforçarien l'estratègia unificadora del fabrisme per resoldre definitivament el problema. També la carta resulta suggestiva considerant el que explica respecte la manera com l'autor soluciona els problemes que se li presenten sobre la qüestió.

L'escrit d'Apel·les Mestres, com ell insistentment reconeix, coincideix amb el criteri de Palau, manifestat amb detall a la crítica feta de la Mallorca Cristiana de Damas Calvet en els *Acontecimientos Literarios* de l'any 1888; i Palau l'any 1889 també corrobora la tesi i s'identifica amb Apel·les Mestres. En els seus primers *Acontecimientos* de l'any 1889 es refereix a l'obra d'aquest i retrata les diferències amb altres escriptors catalans de l'època amb les següents paraules: «Una de las separaciones, entre otras muchas, que me atrevo a marcar entre Apeles Mestres y la literatura regional catalana, explicativa del divorcio en que resulta, es que el primero ama a los pequeños vivos, la segunda los grandes muertos, aconteciéndole lo propio con las voces de que se sirve: prefiere a la altisonante de ultratumba la palabra que colea en plazas y mercados, con su dejo plebeyo que le economiza una descripción o una imagen, y baña sus composiciones, no siempre con mesura, en una de las dos grandes corrientes modernas: la democracia».

La carta, força extensa, diu així:

«Barcelona, 16 Febrero 1889
Sr D. Melchor de Palau

Muy estimado amigo: He recibido el cuaderno segundo de sus *Acontecimientos literarios* por el cual le dí un millón de gracias. Si no se las dí a su tiempo por el envío del primer cuaderno fue porque esperaba saber de un día a otro que los *Idilis* habían llegado a sus manos; por fin salí de inquietudes hace pocos días pues supe por carta de Tomás Salvany que acababa de entregar a V. mi libro.

Puede V. suponer con cuanto interés he leido y releido el artículo dedicado a la *Mallorca cristiana* y por poco que haya pasado V. los ojos por mis *Idilios* comprenderá V. facilmente con que fruición he visto hacer justísimas y altamente necesarias observaciones sobre el *lenguaje* –que desde luego hago mías– y que han descuidado completamente los críticos al hablar de obras catalanas. Es hora ya de que personas autorizadas como V. den la voz de alerta sobre esta mojiganga de *dialectos catalanes* –como dice V. muy oportunamente– si no para conducir a buen camino, lo que no me parece fácil, a los que son o se juzgan maestros, a lo menos para abrir los ojos a los jóvenes que al lanzarse a escribir obedeciendo a sus libres impulsos se agarran a la fraseología hecha, amanerada, arbitraria, de los *notables*, sin preocuparse de las fuentes vivas.

Es hora de que se haga comprender a esos Catalanistas que el catalán no se enriquece con la *cantidad* de palabras que amontonan sino con la *cualidad* de las que ellos mismos usan en el lenguaje hablado y que menosprecian para el escrito.

Echando mano de todas las palabras que han existido en todas épocas no hay idioma que no sea igualmente rico; pero lo es mucho más el que posee un puñado de diamantes que el que recoge todos los cantos que deposita un rio en sus márgenes.

Como a V. se me ha ocurrido a mi en diversas ocasiones que la *Mallorca*, por ejemplo, si no le parecía bien al autor vestirla con el lenguaje vivo, *podía adoptar el coetáneo de Don Jaime*; pero en este caso estudiándolo intimamente, procurando familiarizarse con el y ceñirse escrupulosamente a el. Pero en cambio, en todo lo que no sea heroico, ni nos traslade a épocas remotas, a lo que reproduzca escenas contemporáneas, tipos de hoy, todo lo que sea subjetivo, en una palabra, *todo lo que sucede ahora*, debe a mi entender escribirse con el lenguaje de ahora.

Indudablemente, toda esta mescolanza de palabras de todas épocas, de neologismos, barbarismos e idiotismos que se codean con arcaismos –y aun muchos de ellos arcaismos inventados a última hora por conveniencias de rima o metro– esta licencia desenfrenada de lenguaje, quita realmente consistencia al renacimiento catalán y ¿a que ocultarlo? lo hace enigmático para la inmensa mayoría del público y por ende casi impopular.

¿Qué dirían estos mismos catalanistas si se me ocurriera al dibujar una escena de costumbres ponerle tricornio a una figura, coraza a otro, tocado griego a tal señora y caperuza medieval a la de más allá?

Pintorescos serán cada uno de por sí estos detalles, pero al César lo que es suyo y asi dichas prendas las reservo como dibujante para adornar figuras de otras épocas y visto las de ahora, como la sana razón aconseja, con las prendas actualmente usadas. Asimismo como poeta me creo en el deber de vestir mis conceptos –que por ser míos son de hoy– y poner en boca de mis personajes las palabras corrientes y usadas en nuestros días.

Para mi tengo que, salvo raras esepciones, cuando una palabra desaparece *es que ja ha fet lo seu temps*, y en su lugar otra. Tengo para mi también que un arcaismo es un muerto y los muertos en paz descansen. En cambio nadie se ría de un neologismo porque como lo sancione el uso o lo acepte un Dante o un Cervantes, el siglo que viene le dará patente de clasicismo. El Marqués de hoy es muchas veces el gañán de ayer que con sus méritos conquistó el título de que goza.

Y ¿Qué diremos de la manía de parecer franceses, provenzales, cualquier cosa antes que castellanos? ¿Y porque al fin y al cabo? ¿Por simples pujos regionalistas? Muy acertadamente apunta V. la nota 1 de la pág. 58.[13]

Al lado de esta ridiculez merece también ponerse la de estropear los verbos y sustantivos so pretexto de apostrofar. Que se apostrofen partículas vaya con Dios –y aún haciendo ciertas salvedades como el lo neutro que no debiera nunca apostrofarse en gracia al sentido gramatical– pero cortar la cabeza o la primera palabra venida por ganar una sílaba o los piés –la r de los verbos por ejemplo– para facilitar la rima, me parece tan cómodo como sentarse en mangas de camisa a una mesa de convite, lo cual no dejará de ser una grollería.

En cuanto a mi le diré que recurro exclusivamente al catalán vivo que bastante da de sí para escribir lo que se quiera si se le estudia con cariño y constancia.

Y mientras la Academia Catalana no nos saque de apuros con un buen diccionario, resuelvo las diferencias etimológicas, más que con los incompletos Catalanes que existen, con los castellanos, latinos, franceses e italianos; y las dudas gramaticales con la gramática de la lengua castellana –lo cual si llegara a oídos del Catalanismo me valdría la más tremenda de las excomuniones.

Bueno o malo este es mi sistema.

Entre tanto, ¡ Asómbrese V.! se estan agotando los Idilis.

Y pidiéndole que me disculpe esta tan expansiva como destartalada parrafada, se repite de V. afectuoso amigo.

Apeles Mestres

P.D. Ayer resolvimos la ilustración de la Muger, lo cual voy a emprender cuanto antes.»

Cal subratllar la desorientació sentida per molts per la manca d'un bon diccionari que ajudés els escriptors en llengua catalana. Melcior de Palau anunciaria la seva intenció de publicar-ne un que estava preparant, amb la denominació de *Diccionario de catalanismos y de diferencias entre el castellano y el catalán*.[14]

DIFÍCIL I FÀCIL COL·LABORACIÓ DE PALAU AMB GUIMERÀ I AMB PITARRA

Àngel Guimerà i Jorge

Trobem dues cartes d'Àngel Guimerà separades per l'espai de tres anys i motivades bàsicament per dues de les seves primeres obres: *Mar i Cel* i *Judith de Welp*. Melcior de Palau, quan va estrenar-se *Mar i Cel* a Barcelona, al teatre Romea, va restar sorprès i emocionat qualificant *Mar i Cel* com «la tragedia de mayor relieve y grandiosidad de los tiempos modernos dentro de los dominios españoles». Malgrat l'elogi, Palau manifesta que espera de Guimerà «una obra más catalana en el fondo».[15] Cal constatar que Guimerà no tardaria gaire a sobresortir, per exemple, amb obres com *Terra Baixa*, *Maria Rosa*...

Àngel Guimerà (Col·lecció Catalans Il·lustres)

Passem a copiar la primera carta, de 20 de maig de 1889, que serveix a Guimerà per donar gràcies a Palau per la seva crítica positiva de *Mar i Cel* i per ajudar a introduir el coneixement de la seva personalitat a Madrid. També es planteja la possibilitat d'una col·laboració futura, ja que Guimerà coneix la traducció de l'*Atlàntida* i Palau s'ofereix a traduir-li alguna obra. Però aquesta col·laboració no arribaria, potser perquè el dramaturg està prou satisfet amb les traduccions d'Enric Gaspar. Tanmateix, aquest afer potser influiria en el trencament que sembla endevinar-se entre ambdós personatges en llegir la segona carta, malgrat que Palau escriuria: «De mi cariño, de mi admiración por Guimerà puede dudar quien quiera, él inclusive; declaro que son ambos muy firmes, y que no los conmueven ni menoscaban los reparos, no todos imputables al autor, que voy a poner a su trabajo».[16]

Com podrà comprovar-se, l'escrit de Guimerà abusa dels apòstrofs a la manera que es lamentava, com hem vist abans, Apel·les Mestres:

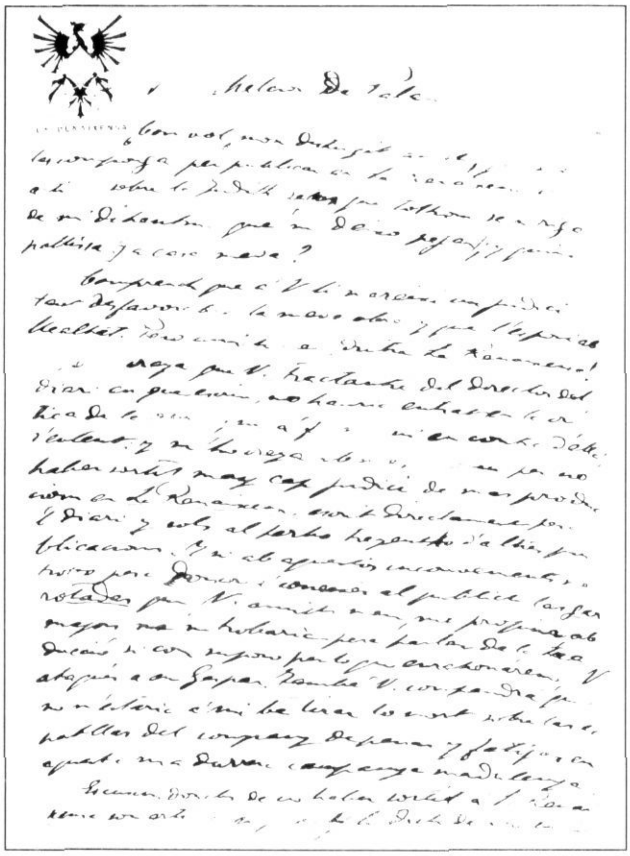

Carta de Guimerà escrita a Palau.

«La Renaixensa

Sr D Melcior de Palau

Mon distingit amich: Gracias per lo seu article sobre'l meu *Mar y Cel*. Me fa massa elogis, pero jo desconto'ls que's deuhen a la seva benevolencia y amistat per mi y fins als que tenen per causa'l seu amor a Catalunya y per lo tant a la literatura catalana.

No li vaig escriure tot seguit per que no tenia'l monolech de la traducció de'n Gaspar que'm demanava; y esperava ocasió pera parlarne a en Vico o a en Ricardo Calvo; y a la veritat, me sabia greu parlarloshi res de la meva obra tement que poguessin creure de férloshi avinent que no havian posat mes *Mar y Cielo* y que no ho prenguessin com una indirecta per recordarho. Suposo que V. escriuria a Gaspar y que ell mateix li enviaria'l monólech.

Temps enrera vaig tenir altra carta de V. parlantme de la taducció del meu *Rey y Monjo*. No li vaig contestar per que no se a punt fixo n'estich ab llibertat de donar aquesta nova obra a altre que no sia Gaspar: no tinch cap compromis clos ab ell pero ja per escrit ja de paraula m'ha dit que pensava traduhirme altras obras y'm sabria greu que al donar la traducció a V. ell se cregués que obehía la meva resolució a no haber quedat jo satisfet de la tradució del *Mar y Cielo*. ¿No li sembla que es correcte'l meu procedir? De mes a mes l'abandono que ab mi ha tingut en Soler apartant aquesta temporada del seu davant la meva tragedia nova m'ha avorrit fent que deixés en peu això de la traducció que tant me plau, contribuhinthi a aquest aburriment lo fet de que ja la companyia del Teatro Español no m'hagi parlat mes del *Mar y Cielo*.

Gran satisfacció tindria jo de que V. introduhís una obra; tan de bó V. no varie de desitj y jo, si no aquesta del *Rey y Monjo*, una altra que vaig a fer me'l veuré honrada ab la seva traducció que tant se que val desde *La Atlántida*.

Li repeteixo lo meu agraiment per lo seu article sobre'l *Mar y Cel* per lo que li quedaré sempre reconegut. V. pot contribuir de segur a que algun dia's posi a Madrid l'obra. Pot contar si ho desitjo.

De V. amich, servidor y admirador entusiasta que ab tota l'anima l'abrassa.

Angel Guimerá

Barcelona, 20 maig 1889»

El 23 d'abril de 1892 es representava a Madrid el drama *Judit de Welp*, d'Àngel Guimerà, traduït al castellà per Gaspar amb un resultat calamitós, ben diferent de l'èxit de *Mar i Cel*, també en castellà, que s'havia acabat de representar abans en el mateix teatre Español de Madrid. Melcior de Palau va constatar en la seva crítica que «el parecer del público (fue) durísimo y tocando en lo desatento», i va mostrar la seva desaprovació a la traducció castellana i va considerar poc oportuna la presentació de l'obra a un escenari castellà, dictaminant que era «de un antiguo anticuado». Fins i tot Palau, per intentar justificar la desatenció del públic, escriuria el següent: «Hase dicho que las palabras que pronunció Guimerá en el Congreso regional manresano, nada halagadoras para Madrid, habían contribuido a la recepción que de su obra se hizo; no entiendo que fuera única causa, aunque bien puede ser una de tantas».[17]

Tanmateix la crítica de Palau no va agradar gens Guimerà, i encara menys que aquest aspirés a publicar el seu judici a *La Renaixença*...! La carta és així:

«La Renaixensa

Sr. D. Melcior De Palau

¿Com vol, mon distingit amich, que me las componga per publicar en *La Renaixensa* son article sobre la Judith sense que tothom se'n riga de mi dihentme que'm deixo pegar, y quina pallissa, y a casa meva !

Comprench que a V. li mereixi un judici tant desfavorable la meva obra y que l'esposi ab llealtat. Pero, amich meu, dintra *La Renaixensa* !

Jo'm creya que V., tractantse del Director del Diari en que escriu, no hauria entrat en la crítica de la obra; ni a favor ni en contra d'ella s'enten; y m'ho creya ab mes motiu per no haber sortit may cap judici de mes produccions en *La Renaixensa* escrit directament per a'l Diari y sols al ferho treyentho d'altres publicacions. Y si ab aquestos inconvenients me trobo per a donar a conexer al publich las garrotades que V, amich meu, me propina, ab majors ma'n trobaria per a parlar de la traducció si, com suposo per lo que enrahonárem, V. ataqués a en Gaspar.

També V. compendrá que no m'estaria a mi be tirar lo mort sobre las espalles del company de penas y fatigas en aquesta ma darrera campanya madrilenya.

Escúsim, donchs, de no haber sortit a *La Renaixensa* son article en que (y li dich de cor) li admiro son gran talent d'observació, per mes que'l vegi influhit per l'ayre que V. continuament aspira. Y axó vagi com a puntadeta de crítich.

Y ara una sola observació: La Judith no es *bastant* anterior al *Mar y Cel* sino anterior. Avans d'ensejar la Judith a Romea ja estava escrit y llegit a amichs (Un en Domenech) lo *Mar y Cel*. L'ordre de producció va ser aquest: Gala, Judith, Mar y Cel, Fill del Rey. Si be en ordre d'estreno Lo fill del Rey va ser la tercera.

Y ara posant a salvo la seva bona intenció que reconech quedo com sempra a sas ordres repetintme son amich q.s.m.b.

Angel Guimerá

Barcelona, 9 Maig 1892»

Com un colofó de les dues cartes d'Àngel Guimerà, convé consignar que Palau feia anys; concretament l'any 1883, ja havia conegut la *Judit* en la versió original catalana i que aleshores li havia agradat. Per afectar una localitat del Maresme i perquè resulta curiós constatar la manera com llavors es donaven a conèixer les obres dels escriptors, caldrà explicar el que ens narra Palau en els *Acontecimientos* dels anys 1888 (Quadern 3, p. 91) i 1892 (Quadern 10, p. 28):

«Al caer de una tarde en tren casi expreso, recorría la línea del litoral la flor y nata de los literatos catalanes en dirección a Canet de Mar, donde en un elegantísimo teatro, levantado por el arquitecto D.Luis Domenech,/.../ iba a ensayarse en grande la shakespeariana Judith de Welp..." / .../ "Fue en la noche del Octubre de 1883 /.../ Itxart, el tan reputado crítico, desempeñó el papel de viejo juglar; Eduardo Toda, que ha enriquecido nuestros museos.../.../el de Carles, rey de Aquitania y de Neustria; el laureado Masriera, que hoy viste el hábito de San Ignacio, Blanch, Mariezcurrena y otros cariñosos amigos del autor contribuyeron al buen éxito de la obra" /.../ "Fué cosa en verdad digna de eterna recordación el abigarrado público, constituido por los hombres de letras arriba referidos y las personas de la población y hasta de los alrededores, muchas de las cuales no habían asistido nunca a represetación de obra catalana...»

Frederic Soler i Hubert (*Serafí Pitarra*)

Copiarem dues cartes de *Pitarra*, dirigides a Palau amb sols deu dies de diferència, que mereixen pocs comentaris ja que el seu contingut i el propòsit que les motiva són entenedors i clars: la traducció per Palau del drama *Batalla de reines* i la futura col·laboració entre ambdós escriptors, especialment pel que fa a la introducció i estrena d'obres de Frederic Soler a Madrid. Cal consignar que l'any 1888 l'Acadèmia Espanyola va atorgar al dramaturg català, pel referit drama *Batalla de reines*, un premi extraordinari en considerar-se la millor obra teatral estrenada a l'Estat l'any anterior.

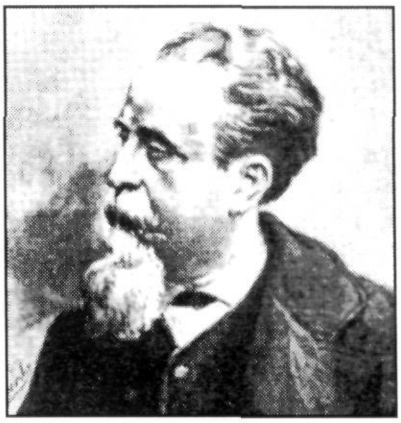

Frederic Soler *-Pitarra-*
(Col·lecció Catalans Il·lustres)

«Barcelona, 15 Junio 1888

Sr. D Melchor de Palau

Mi distinguido amigo Alegráronme mucho: las letras de usted comunicándome que estaba terminada la versión al castellano de mi drama "Batalla de Reynas".

Opino como usted que es mejor que repase usted las cuartillas y que no por ocho días más o menos es conveniente forzar la máquina en una cuestión que puede traer tan delicadas consecuencias como la que nos ocupa.

Así pues quedamos en que usted no me ha de mandar su versión al castellano del drama hasta que le parezca *calada de finísimo encaje*.

He visto a Mario y a Calvo. El primero tiene damas pero no tiene galán; el segundo al contrario;

estoy perplejo. Los dos quieren y piden poner la obra. En esta parte pues podemos elegir y elegiremos. Apenas tenga usted terminado su trabajo, mándemelo certificado o por persona de toda confianza. Puede dejar el pliego a quien le abra la puerta sin ningún recelo, pues me sería mandado fielmente a donde yo me halle.

Agradezco y doile anticipadamente las gracias por la cariñosa amistad que me demuestra la frescura con que ha versificado.

Escribí una carta extensa y cariñosa a Menéndez y Pelayo. Luego, cuando vino a Barcelona, fui dos veces al hotel para verle y no pude alcanzarlo. Mucho he de agradecer a usted que vea al insigne escritor y averigüe si recibió mi carta y decirle que sentí mucho no poder estrechar su mano. Si no hubiera recibido mi carta, dígamelo usted para que pueda subsanar el daño escribiéndole otra, pues deseo probarle mi gratitud. Espero que en esta cuestión me distinguirá usted haciendo que yo quede dignamente.

Y repitiéndole las más expresivas gracias por cuanto usted ha hecho por mi, queda a sus órdenes su entusiasta admirador y amigo afectísimo Q.S.M.B.

Federico Soler

Su casa: Carmen, 64 - 2º»

«Sr. D. Melchor de Palau

Mi distinguido amigo: recibí su muy atenta y heme ocupado en considerar profundamente las advertencias y oportunos consejos de usted.

Creo también que "Batalla de reynas" no debe ponerse en Madrid. En Barcelona será un exitazo, en Madrid sería un fracaso.

Para entrar con buen pié es preciso alcanzar antes un éxito de fuera, y si a usted le parece, podemos procurarlo estrenando un drama original, que creo yo tener, de seguro resultado.

Son atinados y de persona experta los consejos que usted se sirve darme con respecto al reparto del drama, así es que me decido por Calvo.

Importa pues que yo tenga pronto el ejemplar castellano de "Batalla de reynas" pues si bien es verdad que yo le dije que podría demorar su envío para dar tiempo a la perfecta corrección de la obra, tampoco es posible que retarde usted mucho el mandármela porque se podría perder la ocasión que me brinda Calvo. Conste pues que usted debe limar bien su trabajo, pero tomándose para ello solamente el tiempo que combine sin exceso el espacio que requiere una traducción bien hecha, como yo sé que usted sabe hacerla.

Pasando ahora del drama que deberíamos estrenar en Madrid, convendría que para la próxima temporada estuviese ya traducido, y al efecto si a usted le parece bien le mandaré el drama o dramas que yo creo de seguro e indudable resultado. Contésteme con respecto a esto. Calvo y Mario me han ofrecido la admisión de lo que les entreguemos.

Felicito a usted por las traducciones del Himno.[18]

Me dijo Calvo que procure usted que sea caliente la versificación y que cuando la traducción literal no dé la misma fuerza de efecto que el verso catalán lo supla con una idea de la inspiración de usted que pueda producir siempre igual o mayor efecto.

Dígame si en un mes o dos lo mas tarde podré contar con la traducción de otro drama mío.

Creo que usted y yo nos completamos y que podemos ganar honra y provecho. Dígole esto en contestación al párrafo de usted que acaba proponiéndome vestir imágenes.

Sírvase leer atentamente los dramas que le mandaré y decirme con toda franqueza cual de ellos elije; aquí fueron grandes y brillantes éxitos;[19] pero yo no he de ofenderme lo más mínimo porque usted me contradiga. Va en ello la reputación de usted y la mía, por consiguiente es preciso hablar con toda claridad.

Mande a su entusiasta admirador y amigo afectísimo Q.S.M.B.

Federico Soler

Barcelona, 25 Junio 1888»

ALTRES AMICS I RELACIONS

Gaietà Vidal i de Valenciano

Aquest vilafranquí, advocat i doctor en Filosofia i Lletres, catedràtic de Geografia històrica d'Espanya a la Universitat de Barcelona, fou un escriptor amic de Palau, a qui en carta del 20 de juliol de 1886 li havia demanat la traducció al castellà de la seva millor obra, la novel·la *Rosada d'istiu*, manifestant-li que «no creo que haya otro que, conociendo el catalán, sepa como V. las equivalencias castellanas de muchos de sus modismos».

Palau, passats sis anys, elogiaria molt Gaietà Vidal mentre que sembla que no era pas reconegut per la generalitat com un escriptor d'estima i consideració. Quan Palau feia la crítica del *Catalanische Troubadoure der Gegembart* de Fasternath va escriure el següent: «Se ha preterido al autor de Rosada de Estiu, D. Cayetano Vidal de Valenciano, uno de los más eminentes literatos de la tierra, en cuya obra Renacimiento clásico literal catalán hubiera indudablemente D. Juan Fasternath hallado mejores materiales que los de Tubino para su, de todas suertes, laudabilísimo trabajo».[20] Aquest elogi motivà la carta que tot

seguit es copiarà plena d'amargura d'un escriptor afligit, trist i desenganyat per motius familiars i tanmateix consternat també per estimar que no se li havien reconegut els seus mèrits i ni tan sols era recordat pel col·lectiu que ell esperava:

«S. D. Melchor de Palau

Si ha tenido V. nuevas de las amarguras por que he pasado, no extrañará V., amigo mío, mi prolongado silencio. A pesar de él no me ha olvidado V. y en el artículo en que daba cuenta de los objetos que pertenecieron a nuestro inolvidable Cañete,[21] y en el que se ocupa en los trobadores de Fasternath lo demuestra de una manera que no deja lugar a dudas. No puede V. imaginar hasta que punto se lo agradezco.

Porque cuando a los achaques que los años traen consigo, a las heridas que abre en el pecho la pérdida de seres queridos y de personas allegadas, al desencanto resultante de las ilusiones que se disipan, se añade el olvido, la indiferencia, y tal vez el desprecio, sirve de grandísimo consuelo el ver que existe aun quien de nosotros se acuerda.

Enfermo el verano último durante dos meses, al término de ellos encontréme con mi hijo Alfonso luchando con las acometidas de una tisis galopante a cuyos insidiosos embates sucumbió a mediados del pasado noviembre; y de entonces acá no puede decirse que viva en el mundo; hago mas bien mi tránsito por este valle de lágrimas, con la cruz a cuestas y desgarrado el corazón. Para los que con la gloria hemos soñado, y en algo tenemos sus halagos, las costosas victorias, que de tarde en tarde proporciona, son como flores que cubren a trechos los abrojos que tapizan la áspera senda de la vida. ¿Dónde están esas flores? ¿Quién se acuerda ya del autor de *Rosada d'Estiu*?, que tiene entre otros el gravísimo defecto de sentir, de ver el mundo mas bello de lo que es, de mirar con aversión la realidad, cuando, en opinión de muchos se reduce esta a lo hediondo, a lo asqueroso y a lo repugnante y nauseabundo?

Mas, dejémonos de lamentaciones. Es V. buen amigo y no quiero entristecerle con ellas. Veo que trabaja V., que recorre valerosamente el camino y que asciende salvando los obstáculos que erizan la agria pendiente. ¡Dichoso V.! Mis entusiastas y desinteresados parabienes.

A que manos fueron a parar los sillones que le regalé al bonísimo D. Manuel?

A, Dios mi buen amigo. Cariñosos recuerdos a Elisa, y puede estar V. seguro del afecto que le profesa su invariable amigo y compº

C.Vidal

Abril 13/ 92»

Narcís Oller i Moragas

Existeixen a la col·lecció de Palau dues cartes de Narcís Oller, una del 24 de febrer de 1889 i l'altre del 12 de desembre de 1890. Aquesta és la més interessant, ja que es refereix a la novel·la *Febre d'Or* i explica la manera com es farà la seva publicació i venda, demanant la col·laboració de Palau per aconseguir-se la seva distribució a Madrid. Però aquesta carta no es copiarà ja que ha estat publicada íntegrament a les planes 152 i 153 de la *Història d'una família (Segona part)* abans esmentada. Tot seguit es transcriu l'altra, que serveix tanmateix per acreditar la bona amistat entre ambdós literats i l'existència d'uns plets que perjudicaven Narcís Oller.

Narcís Oller (Col·lecció Catalans Il·lustres)

«S D. Melchor de Palau

Amigo Palau: usted que conoce mi modo de vivir me perdonará el retardo con que doy a Vd. mil gracias por el envío de su folleto *Acontecimientos literarios* que leí como todo lo de Vd. con mucho gusto.

Reputo de muchísima utilidad para los que nos dedicamos a las letras, siempre escasos de tiempo para estudiar, esa índole de trabajos que tan bien cultiva Vd. Lástima que vayan sueltos como Vd. los dá porque el folleto, por su propia delgadez, queda dentro de las bibliotecas ahogado por los libros, se extravía facilmente pierde con ello la utilildad de las obras de consulta la mayor parte de las veces. Por otra parte, tiene pocos compradores. ¿No podrá Vd. en adelante publicar esos Acontecimientos en La España Moderna?

Vuelvo a rogarle que me dispense Vd. la involuntaria y aparente grosería en que me hicieron incurir los pleitos, y con afectuosos saludos para su señora e hijos y un abrazo para Vd. me repito suyo afmo. compº. y amigo invariable.

Narciso Oller

Rbla. Cataluña 38.

Hoy, 24 febrero 89.»

Josep Coroleu i Anglada

La carta que segueix de l'historiador, polític i jurista Coroleu va dirigida a un parent de Palau i té relació amb la mort del desconsolat Gaietà Vidal, que es produiria l'any següent d'escriure la carta abans copiada, deixant una vacant de corresponent de l'Acadèmia que ara pretenia Coroleu. Sols copiarem el començament.

«Barcelona, 12 octubre 93
Sr D José Leopoldo Feu
Permítame V., querido amigo, que le moleste con un encargo. La inesperada muerte de nuestro común amigo Cayetano Vidal ha dejado una sensible vacante en la lista de correspondientes de la Academia Española. Prescindiendo de toda consideración egoista, creo firmemente que conviene nombrar a otro escritor catalán para reemplazarle, pues absteniéndose sistematicamente los jóvenes de esta región de cultivar el castellano, hay que estimularles a hacerlo, probándoles que en la Corte no hay contra nosotros la prevención de que muchos se quejan.»

Joaquim Rubió i Ors

«Universitat de Barcelona
Facultat de Filosofia y Letras
Decanato-Particular
Barna, 26 de Mayo de 1889

Sr. D. Melchor de Palau
Mi muy querido amigo: Tengo el gusto de manifestar a V. que queda impresa ya la traducción de mi poesía La Mirada con las variaciones que tuvo V a bien señalar y que considero muy oportunas y con las cuales ha quedado aquella muy acabada.

Doy a V. las gracias por el nuevo Cuaderno de sus *Acontecimientos Literarios* que he leido con interés y por cuyo trabajo felicito a V. de todas veras. Sus estudios vienen a llenar un vacio que existía con la literatura nuestra –castellana y regionalista– ya que la crítica de las obras que se publican, buenas o malas, estaba reducida a los juicios, las mas veces obra de sus propios autores, que se publican en los periódicos, o entregada a quienes convierten sus escritos en verdaderos libelos, o por crueldad de caracter o por espíritu de secta, cuando se trata de juzgar a los que no son de los suyos, o por entusiastas admiradores, sea bueno o malo lo que escriben, de sus amigos o correligionarios.

Por este correo remito a V. en prueba de agradecimiento dos ensayos dramáticos, el uno de los cuales, Luter, será probablemente la última obra mía que habré escrito en catalán y que recomiendo a su indulgencia.

Sin mas se repite de V. afmo. amigo y S.S. q.b.s.m.
Joaquín Rubió y Ors»

Fèlix Sardà i Salvany (Sabadell 1844-1916)

Aquest prevere, fill d'un fabricant de teles de Sabadell, molt humil i caritatiu,[22] va destacar per ser un gran propagandista del catolicisme i contrari a la maçoneria, l'espiritisme, els protestants i un constant defensor de la «unitat catòlica».

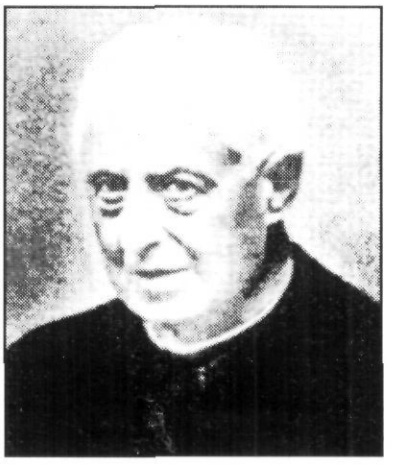

Fèlix Sardà i Salvany (*Enciclopèdia Catalana*)

Era el director de *Revista Popular* dedicada a l'expressada propaganda; per això, després de felicitar Palau «por su traducción de *L'Atlántida* de Verdaguer» li agraeix una poesia destinada a publicar-se a dita *Revista Popular*:

«Amigo mio y señor, Mil gracias de todo corazón por haberse acordado de nuestra pobre Revista que tanto necesita cosas escogidas como las de su pluma. Le escribo para una pregunta antes de enviar a la imprenta su hermosa poesia. ¿No le parece a Vd. que seria de mucho mayor efecto publicarla en el número del dia 8 de Diciembre, que será todo dedicado a la festividad de aquel dia y saldrá de gala? /.../ Quedo siempre muy suyo y de todo corazón en el de Jesús, s.s. y capellan qq.b.s.m.
Felix Sardá y Salvany, Pbro.»

Artur Masriera i Colomer (Barcelona 1860-1929)

Artur Masriera, de la família dels joiers Masriera, va deixar l'orfebreria i va doctorar-se en Dret, transmutant-se en catedràtic d'institut i en un destacat humanista, historiador i poeta

Artur Masriera i Colomer (*Enciclopèdia Catalana*)

romàntic. Des de Reus, el 25 d'octubre de 1908, va escriure el seu «excelente amigo» Melcior de Palau per, després de fer una extraordinària lloança dels *Acontecimientos Literarios* d'aquest, referir-se a un treball poètic, que sembla que Palau tenia l'encàrrec d'aconseguir-ne la publicació:

> «Dr. Arturo Masriera
> Catedrático de Psicología
> Lógica y Ética
>
> Reus, 25 Octubre 1908
> Mi excelente amigo:
> Llegó el paquete de *Acontecimientos Literarios* que me prestarán excelente servicio /.../
> Devuelvo vistas y anotadas las pruebas. Los versos estan bien tal como van. ¿No podria el tipógrafo poner caracteres griegos? Temo que sea linaje de pauperismo poner en tipos romanos el texto aristotélico. Por si algun copista se atreviese /.../
> Mis afectuosos recuerdos a Fernández Show. Tanto V. como él tienen en esta fértil y rica región un amigo que recibiría su visita con el mayor de los regocijos. Que la poesía y el arte les conserven a entrambos frescos los laureles y a mi me conceda el Cielo tiempo y sazón para ver perpetua su lozanía.
> De entrambos siempre devoto y amigo,
> Arturo»

Joan Maragall i Gorina

Una de les dèries de Melcior de Palau va consistir a conèixer la vida i miracles dels poetes o literats catalans d'aleshores. Amb aquest motiu, quan ho creia oportú, fins preguntava i requeria les dades necessàries als propis protagonistes.

Així ho va fer, per exemple, amb Joan Maragall, contestant-li aquest la carta de 17 d'octubre de 1904 acompanyada d'un interessant currículum, en el qual es destacaven els motius dels inicis literaris del poeta i la gran influència de Goethe en la seva formació. No copiem tan curiosos antecedents relatius a Maragall per haver-se transcrit ja a la *Història d'una família (Segona part)*.[23]

Joan Maragall i Gorina
(Col·lecció Catalans Il·lustres)

Antoni de Bofarull i de Brocà
(Reus 1821 - Barcelona 1892)

Una carta d'Antoni de Bofarull, de 22 de juny de 1888, va servir per al mateix objectiu:

> «Mi siempre estimado amigo : /.../ Le remito de la manera más breve cuanto puede considerarse relativo a mis apuntes biográfico-literarios:
> Mi nacimiento fue en Reus el dia 4 de noviembre de 1821. Mis títulos profesionales o académicos /.../ etc. etc.»

No seguim copiant la carta, ja que el seu contingut es limita a l'enumeració de les obres de Bofarull (no s'oblida aquest d'incloure textualment «La orfaneta de Marargues, novela històrica catalana»). Per la citada limitació, el cas no pot tenir l'interès del currículum enviat per Maragall al qual abans ens hem referit.

EPÍLEG

La publicació de les cartes abans transcrites sembla manifestament convenient. Ha de resultar oportú conèixer-les per acabar de perfilar la biografia dels seus protagonistes; però, a més, en coincidir les seves dates amb els anys en què apareix l'esdeveniment de la Renaixença, resulten interessants entre altres motius perquè ens palesen

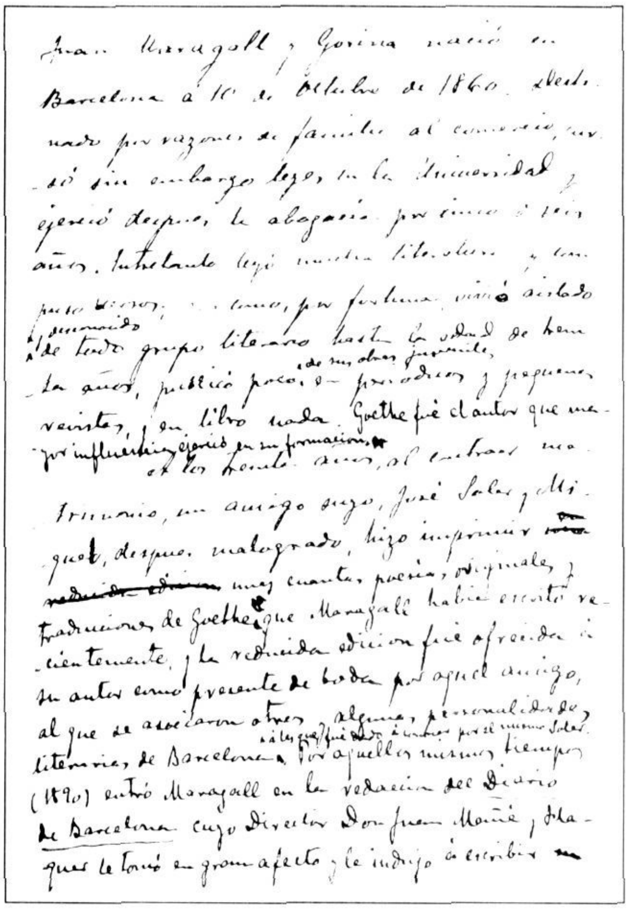
Juan Maragall y Gorina nació en Barcelona á 10 de Octubre de 1860. Destinado por razones de familia al comercio, cursó sin embargo leyes en la Universidad y ejerció despues la abogacía por cinco ó seis años. Entretanto leyó mucha literatura y hizo versos [illegible] como, por fortuna, vivió aislado de todo grupo literario hasta la edad de treinta años, publicó pocos de sus obras juveniles en periódicos y pequeñas revistas, y en libro nada. Goethe fué el autor que mayor influencia ejerció en su formacion. A los treinta años, al entrar en matrimonio, un amigo suyo, José Sala y Miquel, despues malogrado, hizo imprimir unas cuantas poesías originales y traducciones de Goethe que Maragall habia escrito recientemente, y la reducida edicion fué ofrecida á su autor como presente de boda por aquel amigo, al que se asociaron otras algunas personalidades literarias de Barcelona. Por aquellos mismos tiempos (1890) entró Maragall en la redaccion del Diario de Barcelona cuyo Director Don Juan Mañé y Flaquer le tomó en gran afecto y le indujo á escribir [illegible]

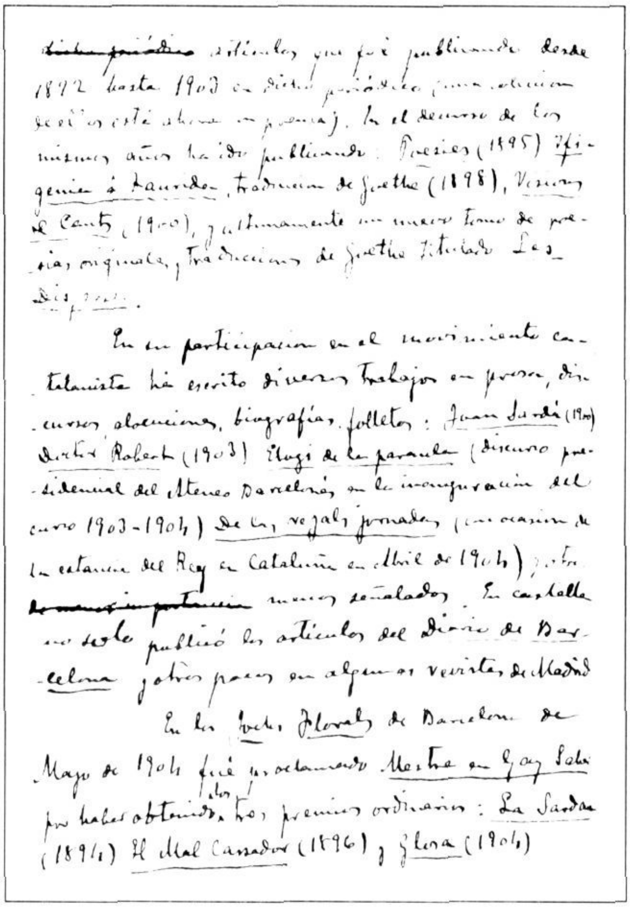
artículos que fué publicando desde 1892 hasta 1903 en dicho periódico [illegible]. En el decurso de los mismos años ha ido publicando: Poesies (1895) Ifigenia á Taurida, traduccion de Goethe (1898), Visions y Cants (1900), y ultimamente un nuevo tomo de poesías originales y traducciones de Goethe titulado Les Disperses.

En su participacion en el movimiento catalanista ha escrito diversos trabajos en prosa, discursos, alocuciones, biografías, folletos: Joan Sardá (1900) Doctor Robert (1903) Elogi de la paraula (discurso presidencial del Ateneo Barcelonés en la inauguracion del curso 1903-1904) De les reyals jornadas (con ocasion de la estancia del Rey en Cataluña en Abril de 1904) y otros menos señalados. En castellano solo publicó los artículos del Diario de Barcelona y otros pocos en algunas revistas de Madrid.

En los Juchs Florals de Barcelona de Mayo de 1904 fué proclamado Mestre en Gay Saber por haber obtenido los tres premios ordinarios: La Sardana (1894) El Mal Cassador (1896) y Glosa (1904)

Currículum de Joan Maragall.

les notables dificultats sentides pels qui gosaven escriure poesia o prosa en català trobant-se orfes de normes i pautes.

Palau, tanmateix, judica que la imperfecta i vacil·lant articulació i pronunciació dels mots no perjudicava el poeta català, sinó que li atorgava llibertat i que fins resultava un avantatge respecte als poetes castellans. Així ho manifesta en valorar una poesia de Verdaguer[24] i opinar que aquest «maneja el metro y hace con él arabescos y travesuras como el mismo Zorrilla, con la ventaja de la mayor pastosidad del idioma y de la libertad que en las épocas de balbuceo son permitidas a las lenguas».

També les cartes són útils per endevinar l'atmosfera que respiraven els escriptors a Catalunya i a Madrid pel motiu d'anar consolidant-se una literatura catalana d'un nivell cada vegada més alt. Melcior de Palau la donava a conèixer a Madrid i servia d'enllaç amb els situats a Catalunya que li agraïen i li demanaven ajut per triomfar allà.

Queda, però, bastant clar que la Renaixença no era pas coneguda amb profusió i detall; Palau fins diria que «muchísimos no han podido entender que Verdaguer y Balaguer sean dos personas distintas».[25] Els castellans, a més, sembla que no tenien fe amb el bilingüisme ja que quan Palau s'inventa la paraula bigloto en referir-se al valencià Querol, escriu amb sorna, per justificar el menyspreu del públic madrileny vers el poeta, que potser obeeix al fet de posar «algunas rimas catalanas a continuación de las castellanas, con lo cual dicho está que, sin leer unas ni otras, pudo decirse que flaqueaba en gramática castellana».[26]

En ressuscitar-se totes aquestes circumstàncies amb la publicació de les cartes, emergeix la figura del mataroní Melcior de Palau vist des d'una faceta poc estudiada i ben principal: apareix com un nexe entre els ambients literaris castellans i catalans, com un singular traductor , com una persona influent i respectada, corresponent de l'Acadèmia Espanyola (aviat en seria soci acadèmic), com un conspicu crític literari, etc., etc.

Antoni Martí Coll

NOTES

1.- Antoni Martí Coll, *Història d'una família (Segona Part)*, Premi Iluro 1977. Caixa d'Estalvis Laietana, Editorial Dalmau (Mataró 1979). Un dels dos volums de la col·lecció d'autògrafs pertany actualment al senyor Manuel Martí Fàbregas per cessió del seu pare, que va copiar els del segon volum en ocasió de poder examinar-lo.

2.- *El Barcelonés*, Lunes 21 mayo 1888. Año V, núm. 2397.

3.- L'himne es cantaria en presència del nen rei, el futur Alfons XIII, que en atenció a la seva edat cal pensar que no devia entendre res, i de la seva mare Maria Cristina. Aquesta sí que ho devia entendre per la seva condició d'Habsburg i ser descendent d'aquell «rei dels catalans» de començaments del segle anterior. La popularitat de Maria Cristina d'Àustria era ben viva a Catalunya, on no oblidaven aquests antecedents. Amb motiu de la seva visita a l'Exposició Universal fou elegida reina dels Jocs Florals de Barcelona, on Menéndez y Pelayo pronunciaria un discurs en català en defensa d'aquesta llengua. Quan, després d'uns anys, sota la dictadura de Primo de Ribera, el seu fill Alfons XIII declarà a Barcelona, després d'un banquet, que Felip V havia fet bé de suprimir les institucions catalanes, i que això ho deia un descendent d'aquell rei, la seva mare Maria Cristina d'Àustria, que també es trobava a Barcelona, hagué de reconvenir-lo per aquesta frase i per haver oblidat que també descendia de l'arxiduc (Ferran Soldevila, *Historia de España*, 329, núm. 61).

4.- Damas Calvet fou dibuixant a l'Espanya Industrial, enginyer i catedràtic de dibuix a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona. Cal destacar que encoratjà Narcís Monturiol en la construcció del seu vaixell submarí (Enciclopèdia Catalana). Va ser soci corresponent de l'Ateneu mataroní i molt amic dels germans de Melcior de Palau.

5.- *Acontecimientos Literarios* de l'any 1888, quadern 2, pp. 45-64.

6.- Melchor de Palau, *Acontecimientos Literarios* 1889 (Apeles Mestres, Idilis, baladas y cants místichs.- Muerte de D. Antonio Arnao.- Muerte de D. Antonio de Trueba.- "0'50" de poeta y muerte de D. Vicente W. Querol.- Índice de obras y fechas notables).

7.- El gran novel·lista al·ludit potser es tracta de Narcís Oller?

8.- Antonio de Trueba (Anton) morí a Bilbao el 10 de març de 1889, oblidat a Madrid per tothom, mentre que amb els seus *Cuentos de color de rosa* havia estat un home molt popular. «¿A que no hay en Madrid una docena de personas que recuerden este nombre, que ha sido, sin embargo, muy popular?», es pregunta Palau en els *Acontecimientos Literarios* de l'any 1889 (p. 15).

9.- Antonio de Trueba va ser l'autor del *Libro de los Cantares*. Fou un precursor d'Augusto Ferrán, de Ventura Ruiz Aguilera i del propi Palau. Aquest (*Acontecimientos Literarios* 1889) confessa que de petit va llegir les corrandes de Trueba a una edició publicada en el *Diari de Barcelona* i que per tractar-se d'un precursor cal perdonar-li *enfantillages* com la que consigna:

«Ni el Padre Santo de Roma
hiciera lo que yo he hecho
dormir contigo en la cama
y no tocarte ni un pelo.»

10.- Palau, en els *Acontecimientos* de 1889 considera que el menyspreu o silenci del públic pel valencià Vicente W. Querol, mort feia poc, obeïa al fet que «no se avenía con las genuflexiones y bajamientos de cabeza indispensables para figurar en los *Ecos de sociedad* y tuvo además la infortunada ocurrencia de presentarse como *bígloto*, poniendo algunas rimas catalanas a continuación de las castellanas...» (p. 27).

11.- Fastenrath va publicar aviat *Catalanische Troubadoure der Gegembart* (Leipzig, llibreria Reisner 1890). Melcior de Palau ho va comentar en els *Acontecimientos* (any 1890, quadern 7, p. 3) amb el títol de «Trovadores catalanes contemporáneos»; així «Mientras (Fastenrath) prepara una a modo de antología de los poetas castellanos modernos, ha rendido homenaje, muy de agradecer, a la más potente de nuestras literaturas regionales, publicando en esmerado volumen 242 traducciones de poesías catalanas, valencianas y mallorquinas...»

12.- L'esposa de Fastenrath va ser la Reina de la Festa dels Jocs Florals de Barcelona de l'any 1889.

13.- La nota de la pàgina 58 dels *Acontecimientos Literarios* diu el següent: «¿Cómo se escribe esta palabra?, preguntaba un aprendiz de literato catalán a otro ya versado: Del modo que se parezca menos al castellano».

14.- En els *Acontecimientos* dels anys 1888 i 1889, Melcior Palau, després de consignar les obres publicades (literàries, jurídiques i facultatives), assenyala entre les obres en preparació un diccionari que, tanmateix, mai no publicaria: «Diccionario de catalanismos y de diferencias entre el castellano y el catalán».

15.- *Acontecimientos Literarios* de l'any 1888, quadern 3, p. 90 i ss. Librería de D.A de San Martín, Puerta del Sol, 6. Madrid 1889: «Mar y Cel tragedia en tres actos y en verso de D. Angel Guimerà».

16.- *Acontecimientos Literarios* 1892, quadern 10, p. 29.

17.- *Acontecimientos Literarios* 1892, quadern 10, pp. 27 i ss.

18.- Es tracta de l'himne de l'Exposició Internacional de Barcelona.

19.- Abans de *Batalla de reines*, havia estrenat Frederic Soler amb èxit esclatant *L'esquella de la torratxa* (1864), *El castell dels tres dragons* (1865), *Les joies de la Roser* (1866), etc. Entre els seus èxits més assenyalats, cal remarcar *Les heures del mas* (1869), *L'Àngel de la guarda* (1872), *La dida* (1872), *La creu de la masia* (1873), *El ferrer de tall* (1874)...

20.- *Acontecimientos Literarios* 1890, quadern 7 (Madrid 1892), p. 37.

21.- Manuel Cañete (Sevilla 1822 - Madrid 1891) era secretari particular de la Infanta Isabel i de la Junta Auxiliar de Beneficència, presidida per la referida Infanta. Des de l'any 1857 era individu de la Real Acadèmia.

22.- Quan els escriptors sobre matèria religiosa van regalar-li una ploma d'or, va donar-la al Sant Pare de Roma. La seva casa pairal va convertir-la en asil per a vells, essent la seva mort molt sentida a Sabadell.

23.- Martí Coll, *Història d'una família*, pp. 163 i 164.

24.- *Acontecimientos Literarios* 1890, quadern 6 (Madrid 1891) (Jesús Infant-Nazareth) Pl. 6.- (No es copia la carta de Verdaguer per haver-se publicat a *Història d'una família*, pp. 97-99).

25.- *Acontecimientos Literarios* 1888, quadern 3 (Madrid 1889), p. 93.

26.- *Acontecimientos Literarios* 1889, quadern 5 (Madrid 1889), p. 27.

El 27 de maig d'enguany s'han complert els setanta-cinc anys de la inauguració de la línia del tramvia que uniria Mataró amb Argentona durant trenta-set anys. Una rierada de la tardor de l'any 1965 el va matar.

Manuel Cusachs i Corredor, periodista, evoca el que va ser aquest popular transport de viatgers, el record del qual encara és ben viu.

EL TRAMVIA, ARA FA SETANTA-CINC ANYS (1928-1965)

Bo i que fa quasi quatre dècades que ja no circula el tramvia de Mataró a Argentona –i viceversa–, el seu record segueix ben present en la memòria col·lectiva dels mataronins i dels argentonins. Ara fa setanta-cinc anys que va iniciar la seva singladura, gràcies a la qual s'agermanaven encara més les dues poblacions veïnes.

LA RAMBLA

La instal·lació de la via fèrria i els cables del tramvia van comportar la prèvia urbanització de la Rambla de Mataró, la qual, com veurem, no va estar absenta de polèmica. Un any abans que iniciés la seva singladura, l'Ajuntament d'obediència oficialista de la Unión Patriótica (UP) –braç polític de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)– va convocar un concurs de projectes d'urbanització de la Rambla, aleshores dita de Castelar, i de la plaça de Santa Anna. Un concurs que ja, prèviament, estava adjudicat, ja que, abans d'ésser convocat, *La Unión* –el periòdic local de la UP– ja cantava les excel·lències del projecte que havia presentat un jove arquitecte barceloní, Manuel Mújica. El seu fou l'únic que es va presentar i va ésser, naturalment, el guanyador.

El 16 de maig de 1927, *La Unión* publicava a les seves pàgines el projecte de l'esmentat Manuel Mújica i comentava:

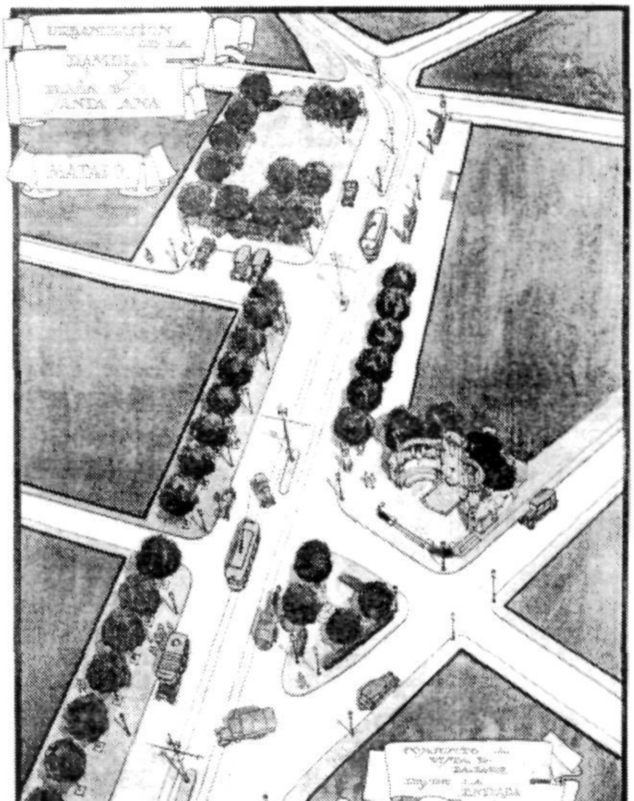

Projecte d'urbanització de la Rambla, obra de l'arquitecte barceloní Manuel Mújica, que va guanyar el Concurs de Projectes de l'any 1927.

Font monumental proposada per Manuel Mújica, on hi ha la Creu de terme, que no es va realitzar.

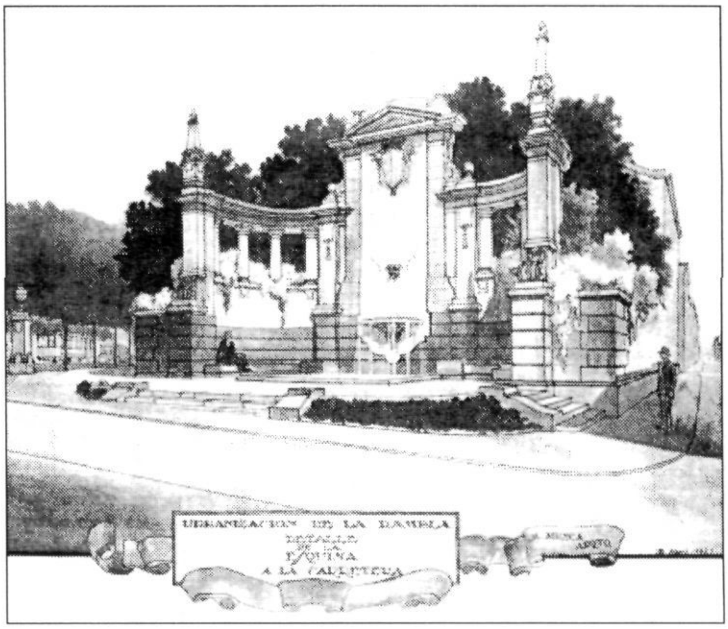

«El Ayuntamiento que afortunadamente nos rige, se preocupa grandemente del embellecimiento de la ciudad, y una de las mejoras ciudadanas más indispensables y urgentes es la de la urbanización de la Rambla de Castelar y Plaza de Santa Ana, sobretodo desapareciendo dentro de pocos días las dos casas de la calle Real que forman esquina con el llamado "Cós d'en Saldoni" y la Rambla.

Sabedor de esto, don Manuel Mújica, arquitecto barcelonés, ha presentado a nuestro Ayuntamiento un completo y acabado proyecto de urbanización de dichos sitios, por si pudiera servirle de orientación y encontrar en él algo aprovechable.»[1]

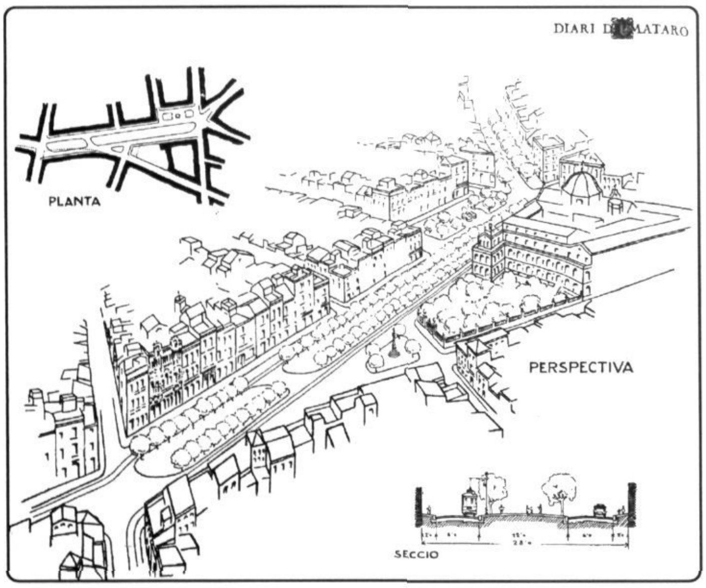

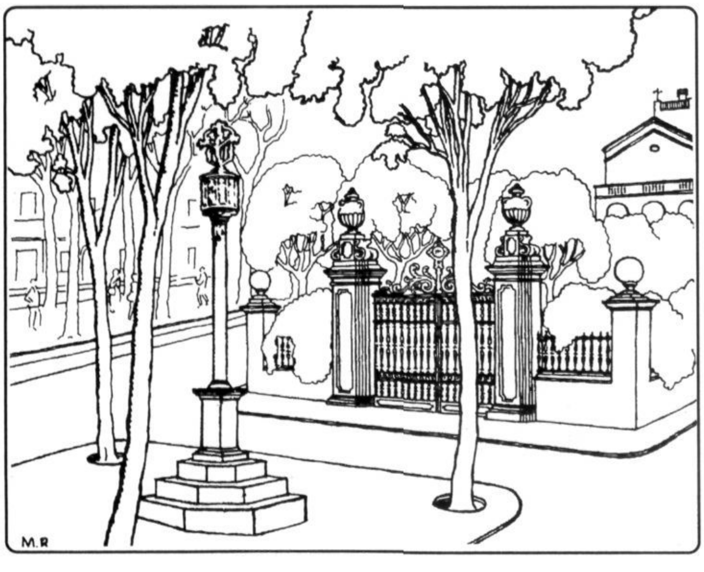

Els del *Diari de Mataró* uns dies després, el 4 de juny de 1927, feien públic a les seves pàgines un altre projecte que qualificaven de no definitiu, sinó com «les bases per a un estudi seriós portat a cap pels tècnics que mereixin la confiança del Municipi, que són els cridats a resoldre». Els del *Diari*, amb aquest projecte, proposaven de fer una rambla semblant a la de Barcelona, un passeig central entre dues fileres d'arbres i amb circulació de vehicles arran de voreres. La proposta no es va arribar a presentar al concurs que convocava l'Ajuntament, al qual s'acusava de favoritisme. «És evident que hi concorregués solament l'autor afavorit amb l'elogi oficiós, car altres arquitectes, entre ells il·lustres personalitats coneixedores a bastament d'aquesta mena de problemes, les quals suposem força ben situades per trobar situacions millors que les apuntades àdhuc pel *Diari de Mataró*, van creure inútil presentar-ne cap. Per què, si ja per endavant es creava una premissa amb l'atenció d'una certa solució?»[2]

El reportatge del diari anava profusament il·lustrat amb uns magnífics dibuixos d'aspectes generals i parcials de la proposta.

A dalt, projecte alternatiu del *Diari de Mataró*, publicat al suplement «La nostra Rambla», del *Diari de Mataró* de 4 de juny de 1927.

A baix, proposta alternativa de la placeta de la Creu de terme i entrada del pati del col·legi de Santa Anna. Dibuix de Marià Ribas, al suplement «La nostra Rambla», del *Diari de Mataró* de 4 de juny de 1927.

Façana del pati del col·legi de Santa Anna, tal com va quedar després de la urbanització de la Rambla.

Postal Gràfica Fides. MASMM. Arxiu d'Imatges.

DIA DE LA INAUGURACIÓ

Feta la urbanització, s'acostava el dia de la solemne inauguració. Fou el diumenge dia 27 de maig de 1928, un dia primaveral, quan centenars de mataronins es van aplegar a la placeta aleshores coneguda com els «Burots», l'actual plaça de Granollers, per assistir a l'esdeveniment de la solemne benedicció i inauguració de la línia de tramvies de Mataró fins a la veïna població d'Argentona.

La instantània de Santi Carreras, que reproduïm, és un autèntic document gràfic de l'esdeveniment i de l'època. Val la pena mirar-la i comentar-la. Al fons, hi veiem la imponent masia de les Esmandies rodejada d'arbres. I molta gent situada en tots els entorns per no perdre's el moment històric, els homes amb gorra o barret de palla. També hi veiem els tipus de locomoció del moment. Un carro tirat per un cavall, amb un home dret, amb les regnes a les mans, una dona asseguda, i coves buits, en direcció a algun terreny de conreu. Dos cotxes de transport de viatgers i dos tramvies amb garlandes.

El dia era assolellat i les autoritats civils i militars –fidels a la dictadura de Primo de Rivera– van voler donar amb la seva presència un especial relleu a l'acte. El rector de la parròquia de Sant Josep, mossèn Pere Cañas, va beneir els vehicles. I acte seguit el president del Consell d'administració de la companyia Tranvías de Mataró a Argentona S.A., el senyor Eduard Fortí, «el Groc», va fer la gènesi del procés de formació de la companyia i de construcció de la línia, iniciativa privada que no havia estat absenta de dificultats, «pero que con entereza que requieren proyectos como el que se tocaba, fueron sorteadas y vencidas gracias a la buena voluntad de todos, especialmente de los compañeros del Consejo y del insigne mataronés don Antonio de Palau, alcalde de la industriosa y hermosa ciudad de Mataró, terminando su discurso con vivas a España, al Rey y a su ejército, que fueron contestadas por la concurrencia. Siendo muy aplaudido dicho señor Fortí», segons va publicar el periòdic oficialista *La Unión*.[3]

LA PREMSA I EL TRAMVIA

El solemne esdeveniment seria tractat per la premsa local de forma ben desigual. El setmanari *La Unión* en va fer grans elogis i li dedicà quasi una pàgina. El *Diari de Mataró*, en canvi, en va tenir prou amb quatre ratlles, i el *Pensament Marià* seria un xic més explícit que l'anterior, bo i manifestar algunes reticències.

Dia de la inauguració del tramvia (diumenge 27 de maig de 1928) a la plaça popularment anomenada dels «Burots», actual plaça de Granollers.

Fotografia Santiago Carreras i Oliver. Arxiu Municipal de Mataró. Fons Carreras.

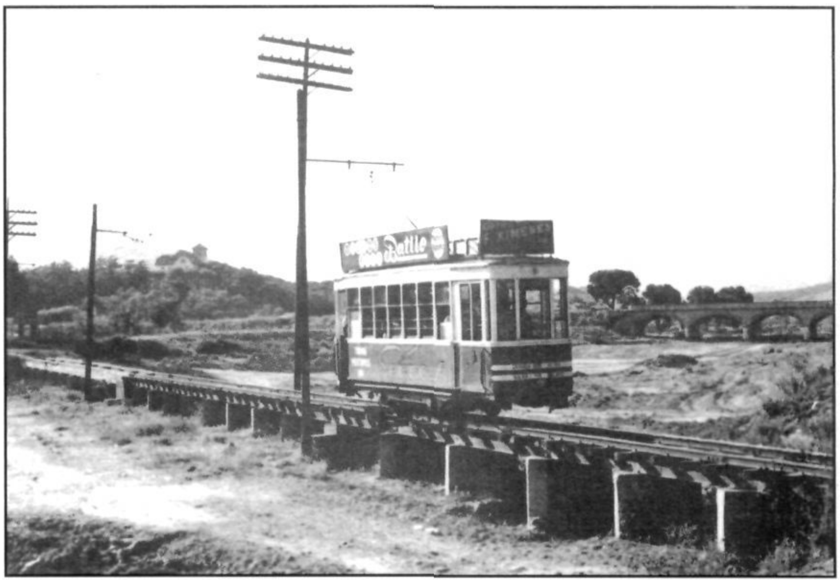

El tramvia número 4, passant pel pont de la riera d'Argentona. Fotografia Jaume Morell.

La crònica de *La Unión* comença dient:

«En la nueva plazoleta situada en la confluencia de la Ronda de Prim, Paseo de la Giganta y calle de Isern tuvo lugar el domingo último, la bendición de coches y línea de tranvía eléctrico que indicamos. A tal efecto fue levantada una tribuna para las autoridades e invitados, en la plazoleta, hallándose adornada toda ella con banderas de los colores nacionales y ramaje. Fue un acto verdaderamente magnífico, colaborando a ello el día espléndido con que la primavera quiso asociarse para cooperar con su belleza a tan trascendente acontecimiento.

A las once menos cuarto era materialmente imposible dar un paso por las inmediaciones del lugar designado para la bendición e inauguración; el público, aparte de los invitados, llenaba totalmente la plaza, hallándose los balcones de las casas que a ella dan y de la calle de Isern y Ronda de Prim abarrotados de público deseoso de presenciar el acto que pondrá en mayor comunicación las relaciones existentes entre las poblaciones interesadas, Mataró y Argentona, aparte del positivo beneficio que ello reporta a las poblaciones del interior que carecen de ferrocarril.»[4]

El periòdic de *La Unión*, a més, fa una relació detallada de totes i cada una de les autoritats militars, polítiques, civils i eclesiàstiques que hi van assistir.

El *Diari de Mataró*, a més de fer una breu nota informativa, dóna a entendre que ni tan sols va assistir a l'acte: «Diumenge al matí s'inaugurà el tramvia de Mataró a Argentona. Cosa nova, per tant admirada del bon públic. Ens han dit que hi hagué, en tal solemne acte, discursos enlairats plens de bones intencions. Ens alegrarem de veure-les confirmades.»[5]

I, finalment, deixarem constància del que va dir el periòdic catòlic *Pensament Marià*, el qual donà algunes dades de l'acte i les característiques del servei, tot queixant-se de la poca atenció dels promotors: «Compte, la companyia, amb quatre cotxes, d'una cabuda de quaranta passatgers, i triga a recórrer el trajecte 18 minuts. El servei que quedà obert al públic a la una de la tarda, es prestarà cada hora». I acaba la crònica fent un retret a l'empresa: «No sabríem dir-ne gran cosa més, puix que no tinguérem el gust de rebre la més petita notícia dels organitzadors, malgrat la nostra condició de periòdic local, sempre disposat a servir a tothora amb la major bona voluntat.»[6]

El tramvia número 6, enfilant la Riera des de la plaça de Santa Anna. Any 1964. Fotografia Jordi Ibàñez.

El tramvia número 3, la «Treseta», tombat, l'1 d'octubre de 1961 a l'aleshores carretera d'Argentona, ara avinguda Puig i Cadafalch, davant la tanca de la urbanització Sant Salvador (can Bartra).

ANÈCDOTES

El tramvia es convertí de seguida en un transport enormement popular fins al punt d'esdevenir quasi en un signe d'identitat. Un munt d'anècdotes, personatges, accidents, queixes, enfrontaments entre l'Ajuntament i la companyia de tramvies, omplirien un llibre sencer.[7] En parlarem una mica.

Dos morts

El tramvia, com hem dit, sofrí nombrosos accidents de diversa consideració. Dos van ser mortals. El primer va tenir lloc el divendres 11 de juliol de 1952 al carrer d'Argentona, llavors dit de Calvo Sotelo, a l'altura del carrer de Sant Pau, quan Josep Calsapeu i Saurí, empleat de l'oficina de contribucions, intentà de pujar al tramvia en marxa, cosa que era, per desgràcia, bastant freqüent. Va relliscar, va caure i va anar a parar sota les rodes, quedant greument ferit. Fou traslladat urgentment a la clínica de l'Aliança, on fou atès. Hores després moria a casa seva.

El segon accident mortal passaria sis anys després. Seria el 19 d'octubre de 1958, a la tarda, a Cerdanyola, davant dels xalets Carreras, que aleshores ocupaven la façana de l'actual avinguda de Puig i Cadafalch, tocant la plaça Isla Cristina. Anant en direcció cap a Argentona, el tramvia número 5 atropellà José Hidalgo Gracera, que es trobava a prop de la via arranjant la bicicleta. Morí a l'acte.

El descarrilament més espectacular i greu va ser el que va tenir lloc el diumenge 1 de juny de 1961, a tres quarts de quatre de la tarda, a l'altura de can Boada, entre els Salesians i els «Burots», l'actual plaça de Granollers. Plovia i, probablement, per anar amb una mica d'excés de velocitat, el tramvia número 3, la «Treseta», que anava en direcció cap a Mataró, va sortir de la via i, després de recórrer uns metres, va bolcar, causant quaranta-cinc ferits, dos d'ells de caràcter greu.

Noces de plata i d'or

El 27 de maig de 1953 el tramvia complia el seu vint-i-cinquè aniversari. I, per aquest motiu, l'empresa Tranvías de Mataró a Argentona S.A. va celebrar l'esdeveniment el diumenge 31 de maig, amb una missa a la parròquia de Sant Josep en sufragi als consellers, accionistes i treballadors morts fins aleshores. Després, autoritats i convidats es traslladarien en tramvia a Argentona, on l'alcalde de la vila, Josep Fortí i Ros, fill del promotor de la línia, en nom de la corporació va proclamar Fill Predilecte d'Argentona Eduard Fortí i Solé, «el Groc», el seu pare. Els actes commemoratius acabarien amb un dinar a l'Hotel Colon.

L'alcalde d'Argentona Josep Fortí, lliura al seu pare, Eduard Fortí, «el Groc», el pergamí commemoratiu del nomenament de Fill Predilecte de la vila, el 31 de maig de 1953. Fotografia Alfons Güell.

Les Noces d'Or es celebrarien l'any 1980, dos anys més tard del que corresponia. El tramvia ja feia quinze anys que no funcionava. Un camió va carregar a les seves espatlles el tramvia número 3 i va fer el mateix trajecte que abans feia fins a Argentona. Allí, una festa popular a la Font Picant va ser la cloenda d'aquell aniversari, carregat de nostàlgia.

L'Associació d'expromesos

El tramvia portava gent a munt i avall per anar a treballar, o per a mil ocupacions més. Per això va ser, per a alguns, el nexe d'unió per poder festejar amb la xicota. El darrer tramvia dels dissabtes i diumenges, el que sortia a les 10 de la nit, baixava d'Argentona ple de promesos que tornaven a Mataró. Moltes parelles van acabar en matrimoni. El 15 de novembre de l'any 1980 es va celebrar la primera trobada d'expromesos –trenta-set parelles– a l'Hotel Solé. A partir de llavors es troben cada any per rememorar l'efemèride.[8]

En contra direcció

El tramvia passava sempre pel mateix cantó de la Riera de Mataró. Quan anava de Mataró a Argentona circulava per la dreta. Però quan tornava d'Argentona ho feia pel cantó contrari. Si quan va començar a augmentar el trànsit de cotxes, aquest fet era quasi anecdòtic, a partir dels anys cinquanta i seixanta ja era tota una altra cosa. Des de cal Xurrero, la cantonada amb el carrer d'Argentona, enfilava la Riera per l'esquerra i provocava un desori circulatori als cotxes que pujaven per la Riera, que havien de decantar-se com podien entre el vehicles aparcats a l'altra banda i el tramvia. Era tot un espectacle. L'alcalde de Mataró, Pedro Crespo Gil, intentà d'impedir aquella situació però no va poder.

«Allà a Mataró...»

La popularitat del tramvia ha quedat fins i tot «immortalitzada» amb una cançó coneguda arreu del país, que avui encara es canta moltes vegades:

> «Allà a Mataró hi havia un tramvia,
> que n'és de cartró i va per la via.
> Tra-la-ra-la-la-la,
> carall quin tramvia!
> Tra-la-ra-la-la-la
> que bé que s'hi va.»

El grup musical de Canet de Mar «La Trinca» la va incloure en un dels seus discos i va contribuir a la seva popularitat.

Rèquiem

Fou la nit del 9 al 10 d'octubre de 1965 quan va caure un fort aiguat sobre la ciutat i rodalies. La força de l'aigua del torrent d'en Boada va destruir diversos trams del mur de contenció. Les aigües desbocades es van precipitar per la plaça dels «Burots» i per la ronda Prim. La companyia del tramvia tenia les cotxeres a l'inici de la ronda Prim, i van quedar totalment inundades. I l'aigua, la sorra i el fang, van destruir totes les instal·lacions. L'aiguat havia malmès, també, el pont de la riera d'Argentona. El tramvia ja feia temps que estava en crisi i allò fou el cop de gràcia que el va matar definitivament.

Va ser una fi tràgica, indigne, del popular tramvia.

Bo i que ja fa trenta-vuit anys que no circula, segueix ben present en el record de molts mataronins i argentonins i en la memòria popular.

Manuel Cusachs i Corredor

NOTES

1.- *La Unión*, 16 de maig de 1927.

2.- *Diari de Mataró*, 4 de juny de 1927.

3.- *La Unión*, 2 de juny de 1928.

4.- *La Unión*, 2 de juny de 1928.

5.- *Diari de Mataró*, 29 de maig de 1928.

6.- *El Pensament Marià*, 30 de maig de 1928.

7.- Per als interessats en el tema, recomanem *MataróEscrit* núm. 34, gener de 1989; o bé FERRAN ARMENGOL, MIQUEL ÀNGEL HARO i CARLES URQUIOLA, *El tramvia Mataró-Argentona (síntesi històrica 1928-1965)*, col·lecció Montalt, núm. 11, L'Aixernador Edicions (Argentona 1992).

8.- *MataróEscrit* núm. 34, gener 1989, p. 73.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró (1950). Fotografia F. Masachs. Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró.
Concessió de la medalla d'or de la Ciutat al general Francisco Franco (1947). Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró.
Concessió de la medalla d'or de la Ciutat al general Francisco Franco (1947). Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró.
Inauguració del curs escolar 1954-1955 (17 octubre 1954). Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró.
Inauguració del curs escolar 1961-1962 (11 novembre 1962).
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró.
Presa de possessió de l'alcalde Francesc Robert i Graupera (17 setembre 1973).
Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró. Constitució del primer Ajuntament democràtic (19 abril 1979).
Fotografia Santi Carreras Surís. Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró. Primer Ajuntament democràtic (19 abril 1979).
Fotografia Santi Carreras Surís. Arxiu Municipal de Mataró.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró. Pregó de la XXXIII Festa de Santa Llúcia (2 desembre 1983).
Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Actes al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Mataró. Acte commemoratiu dels cinquanta anys del Museu Arxiu de Santa Maria (21 novembre 1996). Fotografia Miquel Sala i Girbal. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró
Patronat Municipal
de Cultura